

Vi finder udveje

Projekt: Børnegruppe for skilsmissebørn

**Evalueringsrapport
Januar 2005**

Rekvirent:

Randers Kommune v.

sundhedsplejerskerne Linda Rolsted og Hanne Morgenfrue

Laksetorvet,

8900 Randers.

Tlf. + 45 8915 1406.

Evaluator:

SUELL Team v.

Dorthe Suell

Holmevangen 20

DK 8270 Højbjerg

Tlf. + 45 8736 0633

Mob. +45 2144 9686

Email: ds@suellteam.dk

Website: www.suellteam.dk

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, elektronisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra denne evalueringsrapport må kun ske med tydelig kildeangivelse. Rapporten findes på www.randers.dk under Sundhedsplejen, www.sundhedsplejersken.info og www.suellteam.dk.

Børnegruppe for skilsmissebørn v. Linda Rolsted og Hanne Morgenfrue

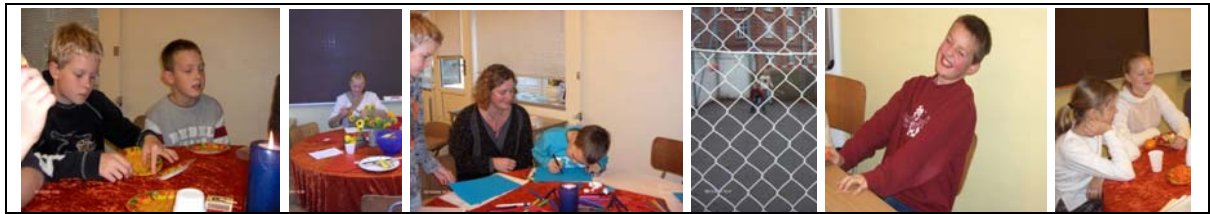

Indholdsfortegnelse

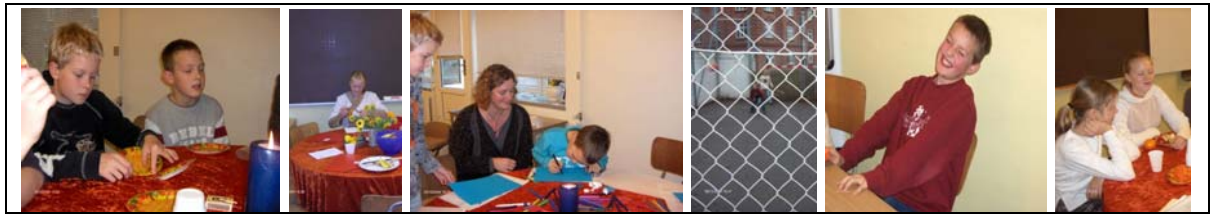
Indledning

Abstract

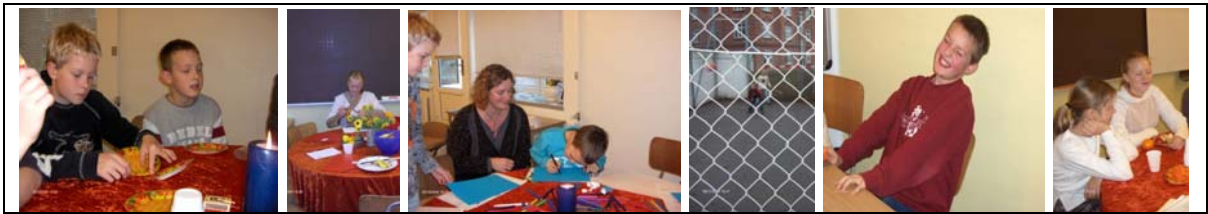
1. Hvorfor er projekt: "Børnegruppe for skilsmissebørn" relevant?	3
1.1 Samfundssyn	3
1.2 Børnesyn	3
1.3 Hvordan går det børn, der oplever en skilsmisse?	4
2. Hvad har været formålet med projekt: Børnegruppe for skilsmissebørn?	4
3. Modelteorier	5
3.1 Det sociokulturelle perspektiv	6
3.2 Børneperspektivet	6
3.3 Det reflektive	7
3.4 Det sundhedsfremmende	7
4. Evalueringsmetode	8
4.1 Problemformulering	8
4.2 Evalueringens deltagere og dataindsamlingsmetoder	9
4.3 Afgrænsninger	10
4.4 Evaluators rolle	11
5. Resultater	11
(databearbejdning)	
Gruppen som metode	11
Aldersgruppe og sammensætning	11
5.1 Problemidentifikation ved projektstart	12
Børnenes emotionelle/personlige problemer	12
Børnenes sociale/adfærdsmæssige problemer	13
Fars og mors forhold	13
Tidspunkt for skilsmissen	13
5.2 Børnenes og forældrenes konkrete mål og forventninger til børnenes deltagelse i børnegruppen for skilsmissebørn	14
Emotionelle/personlige mål	14
Sociale/adfærdsmæssige mål	14
5.3 Metoder i arbejdet med skilsmissebørn i børnegrupper	15
Gruppeledernes valg af metoder	15
Overordnede mål for børnegruppemøderne	15
De fysiske rammer	17
Børnegruppens struktur	17
Aktivitets- og materialeliv	17
Gruppeprocessen	19
Kommunikationen i børnegruppen	19
Sprogets betydning	20
Temaer	21
Stemningen i børnegruppen	21
Børnenes grænser	21
Tavshedspligt	22
Det forebyggende og langsigtede perspektiv	22
Livet i børnegruppen	23

5.4	Gruppeledernes faglighed	27
	Gruppelederne som rollemodeller	27
	Gruppeledernes engagement og motivation	28
	Skriftlighed	28
	Supervision	28
	Evaluering	28
5.5	Børnegruppen for skilsmissebørns betydning for børnene	28
5.5.1	Gruppelederne	28
5.5.2	Forældrene	29
	Forældrenes oplevelse af informationsmødet	30
	Giver børnene mere udtryk for følelser og behov?	30
	Er børnene blevet gladere?	30
	Hvad har forældrene særligt bemærket omkring deres børns udvikling/reaktioner, imens barnet har deltaget i børnegruppen?	31
	Hvad har børnenes deltagelse i børnegruppe betydet for forældrene?	31
	Forældrenes ønsker om fremtidige tilbud til deres børn og dem selv	32
	Har børnene stadig brug for børnegruppen?	32
	Forældrenes anbefaling til andre ikke samboende/skilte forældre	33
5.5.3	Børnene	33
	Smiley-skema 1	33
	Smiley-skema 2	34
	Hvem synes barnet skulle begynde i børnegruppen?	35
	Børnenes problemer ved projektstart	36
	Børnenes mål med at komme i børnegruppen ved projektstart	36
	Børnenes syn på børnegruppens metoder	36
	Hvad laver børnene i en børnegruppe – og hvad synes børnene bedst om?	36
	Hvad synes børnene om børnegruppens struktur?	37
	Kruseddullepapir og talesten	37
	Genogram	38
	Hvad synes børnene om buslegen og fantasirejsen?	38
	Hvad snakker man om i børnegruppen?	39
	Hvordan har børnene det med at snakke om skilsmisse?	39
	Hvad betyder det at få råd fra de andre børn eller give de andre børn råd?	40
	Hvad har børnene lært om at tackle ”at være ked af det”?	41
	Har børnene fået venner i børnegruppen?	42
	Børnenes syn på gruppelederne	42
	Hvordan er det gået med børnenes problemer?	42
	Hvad vil børnene savne ved børnegruppen?	43
	Hvad siger børnene, at en børnegruppe for skilsmissebørn er?	43
6.	Konklusion	44
6.1	Fortolkning	44
	Er formålet nået?	45
6.2	Diskussion	47
6.2.1	Det sociokulturelle perspektiv	47
	Børnegruppen som et knudepunkt – hvorfra nye veje kan vælges?	47
	Gruppeprocesser og relationer	48
	Sprogbrug, spørgeteknik og kommunikation	50
	Appreciative Inquiry	52

6.2.2 Børneperspektivet	52
Barnets livsverden	52
Intersubjektivitet	53
6.2.3 Det refleksive	54
6.2.4 Det sundhedsfremmende	55
6.2.5 Har projektet skabt ny viden?	55
6.3 Sammenfatning	56
Bilagsliste	
Litteraturliste	

Indledning

”Børnegruppe for skilsmissebørn” har været et forsøgs- og udviklingsprojekt i Randers Kommune.

To sundhedsplejersker – Hanne Morgenfrue og Linda Rolsted¹ har på eget initiativ udviklet og gennemført projektet.

Projektet har indeholdt 8 børnegruppemøder á 2 timers varighed en gang om ugen over 2 måneder i efteråret 2004. Der har deltaget 6 børn i alderen 9-12 år fra en skole i Randers.

Samarbejdspartnere har været Randers Kommune ved ledende sundhedsplejerske Jonna Bohlbro og socialdirektør Erik Mouritsen. Andre samarbejdspartnere har bl.a. været forældrene, skoleleder, supervisor, evaluator, kolleger, skolelærerne og dagpressen.

Projektet er blevet muligt ved hjælp af økonomisk støtte fra Den Koordinerende Sundhedsgruppe i Randers Kommune og er ”båret frem” og har fået støtte i form af interesse, begejstring og idéer i de sammenhænge, hvor projektet er blevet præsenteret og omtalt. Projektlederne vil gerne her udtrykke stor tak for økonomisk såvel som moralsk støtte.

Projektet er så vidt vides det første af sin art, der er eksternt evalueret i Danmark.

Abstract

Citat: ”Der har hidtil været mest fokus på at løse de voksnes problemer. Der har været en opfattelse af, at løste man forældrenes problemer, ville det også smitte af på børnene. Men det kan børnene ikke vente på. Tager det f.eks. fem år at få forældrene på ret køl, så er der gået rigtig meget af børnenes liv. Samtidig har børnene selv problemer, som de har brug for hjælp til her og nu”. Fra ”7 års børneliv - velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995” v. Else Christensen, Socialforskningsinstituttet – 2004.

Skilsmissebørn har været en overset gruppe, måske fordi der er så mange skilsmissebørn – det er ”almindeligt” at blive skilt. Der er meget tabu omkring børnenes sorg og tab i forbindelse med skilsmisse.

I alt 75.152 eller 6,7 pct. af børn i alderen 0-16 år pr. 1. januar 2003 oplevede brud i familien i løbet af 2003².

Projekt ”Børnegruppe for skilsmissebørns” formål var:

- at skilsmissebørn lærer at mærke deres følelser og behov, være bevidste om dem, acceptere dem og udtrykke dem,
- at børnene lærer at dele svære tanker og følelser med ligestillede,
- at børnene føler sig set, hørt og forstået,

¹ Faglige baggrunde – bilag 1.

² Danmarks Statistik. Vielser og skilsmisser 2003. Nr. 212 • 18. maj 2004

- at deres handlingskompetencer øges,
- at børnene får øget selvværd og en øget positiv selvfølelse,
- at de støttes i at mestre deres (nye) situation,
- at der arbejdes med de ressourcer, det enkelte barn har, således, at de bedre kan bevæge sig ud i livet på ny.
- at skilsmissemis bliver en accepteret del af børnenes livshistorie.

Børnegruppens metoder har været en kombination af gruppeprocesfremmende aktiviteter og individuelt udviklende aktiviteter særligt med fokus på et anerkendende sprogbrug.

Gruppeprocesserne har givet børnene mulighed for at tale med andre børn i samme situation, at kunne spejle sig i andre, og ikke have følelsen af at være det eneste skilsmissebarn i verden. Gruppen har givet børnene samhørighedsfølelse, mulighed for at lytte til de andre og bruge det hørt til egen bearbejdning af skilsmissemis.

Kommunikationen og sprogbruget kan beskrives som anerkendende, udforskende, nysgerrigt og omsorgsfuldt.

Det har været gruppeledernes faglighed og personlighed, der gennem deres bevidste og refleksive faglige valg omkring mål og metoder, har fremmet børnenes evne til at mærke deres følelser, stå ved dem og udtrykke dem.

Er formålet nået?

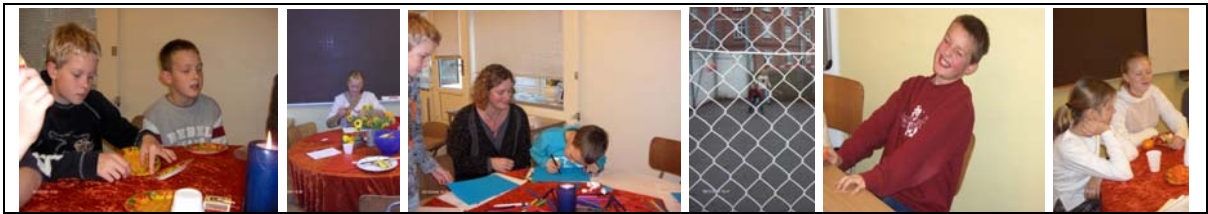
Børnegruppe har haft betydning for børnene ved, at de har fået en øget bevidsthed om egne følelser og behov, et nuanceret sprog til at udtrykke disse, og en række ”redningsplanker”, som de selv kan arbejde videre med efter projektperioden og bruge, når de får behov for det. Børnene kan i højere grad se muligheder og ”udveje”.

Børnene synes, at det er blevet nemmere at snakke om de svære følelser. De har oplevet børnegruppen som et sted, man får hjælp til at snakke om sine problemer, kan ”læse af”, få råd og mod til hjemme at give udtryk for følelser og behov, og til hvordan man kan reagere, når man f.eks. bliver ked af det eller savner en forælder.

Da projektets metoder har været udviklet på baggrund af gruppeledernes faglige kendskab til børns udvikling og væsentlige modelteorier samt en gennemført refleksiv og skriftlig praksis, vil projektet kunne have betydning for og inspirere andre relevante faggrupper, der ønsker at etablere børnegrupper for skilsmissebørn.

Et af børnene sagde:

”Man skal lave børnegrupper i andre byer”.

1. Hvorfor er projekt: "Børnegruppe for skilsmissebørn" relevant?

Projekt Børnegruppe for skilsmissebørn er relevant set ud fra et samfunds – og børnesyn.

1.1. Samfundssyn

Skilsmissehyppigheden³ er steget gennem hele det 20. århundrede. I 2003 var der 15.763 skilsmisser⁴. Det er en stigning på 459 skilsmisser, svarende til 3 pct. i forhold til året før, og det er det største antal skilsmisser nogensinde. I alt 75.152 eller 6,7 pct. af børn i alderen 0-16 år pr. 1. januar 2003 oplevede brud i familien i løbet af 2003⁵.

Kirsti R. Haaland har i bogen "Børn og skilsmisser – et barneperspektiv på familieomformning" (2003) beskrevet den diskursændring der kan være på vej, omkring det samfundsmæssige syn på skilsmisse: "Det hidtidige samfundsmæssige syn, at "den rigtige familie" er en kernefamilie, har medført en opfattelse hos skilsmissebørn, om at være anderledes og en minoritetsgruppe. Det nye syn indeholder fokus på et udvidet familiebegreb, hvor også andre end forældrene kan være primære omsorgspersoner. At barnets identitet, selvfølelse og oplevelse af værdifuldhed kan skabes i relationer med andre nærtstående, og i de sammenhænge som børnene indgår i. Hvis vi begynder at se variationen i familieformerne som naturlige, vil børn muligvis opleve skilsmisser som mindre belastende".

Spørgsmål som: Når kernefamilien som institution ikke kan bære, hvad kan så? Hvilke nye livsbaner åbner dette op for børnene? - kan med rette stilles.

1.2 Børnesyn

Citat: "Der har hidtil været mest fokus på at løse de voksnes problemer. Der har været en opfattelse af, at løste man forældrenes problemer, ville det også smitte af på børnene. Men det kan børnene ikke vente på. Tager det f.eks. fem år at få forældrene på ret køl, så er der gået rigtig meget af børnenes liv. Samtidig har børnene selv problemer, som de har brug for hjælp til her og nu". Fra "7 års børneliv - velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995" v. Else Christensen, Socialforskningsinstituttet – 2004.

Skilsmissebørn har været en overset gruppe, måske fordi der er så mange skilsmissebørn – det er "almindeligt" at blive skilt. Der er meget tabu omkring børnenes sorg og tab i forbindelse med skilsmisse.

³ Kilde: Familiens udvikling i det 20. århundrede, Forfatter: Seniorforsker, mag.scient.soc. Mogens Nygaard Christoffersen. Udgiver: SFI. 2004.

⁴ Danmarks Statistik. Vielser og skilsmisser 2003. Nr. 212 • 18. maj 2004

⁵ NYT fra Danmarks Statistik. Emnegruppe: Sociale forhold, sundhed og retsvæsen Børnestatistik 2004 Nr. 273 • 17. juni 2004.

Linda Rolsted og Hanne Morgenfrue oplever ofte ved sundhedssamtaler med børn og unge i skolerne, at selv om børnene tilsyneladende har det godt "på overfladen", så er der noget, der trykker – også selv om det er flere år siden, at forældrene er blevet skilt.

Når der bliver spurgt dybere ind til børnenes trivsel, kan det vise det sig, at forældrenes skilsmisse fylder meget, og tager barnets energi. Barnet kan være ukoncentreret i skolen, træt af at flytte fra far til mor og tilbage igen, og er hele tiden bekymret for, hvordan den anden forælder har det.

Det meste af vores samfundsviden om skilsmissefamilier bygger på kilder fra voksne, hvorfor det er særdeles relevant at anlægge et børneperspektiv.

1.3 Hvordan går det børn, der oplever en skilsmisse?

Den efterfølgende risiko for en række alvorlige sociale begivenheder og livsvilkår for børn, der oplever familiens opløsning, er undersøgt ved at følge generationen født i 1973⁶.

Undersøgelsen viser, at børn fra familier, hvor forældrene er skilte, har en forøget risiko for ungdomsarbejdsløshed, psykiske lidelser, selvmordsforsøg og voldskriminalitet, sammenlignet med jævnaldrende.

Samtidig kan skilsmissebørn få problemer senere i forhold til at etablere familie selv (Wallerstein, 2002).

At sikre at skilsmissebørn får mulighed for at bearbejde skilsmissen, vil have et såvel samfundsetisk, samfundsøkonomisk som individuelt perspektiv.

- Etisk: At et samfund tager sig af vanskeligt stillede børn.
- Økonomisk: At indsatser som projekt "Børnegruppe for skilsmissebørn" vil have et sundhedsfremmende og forebyggende sigte, og dermed spare samfundet for social- og sundhedsmæssige udgifter på sigt.
- På individ niveau: At ubearbejdede skilsmisser kan medføre en række uhensigtsmæssige personlige konsekvenser – følelsesmæssigt, psykisk og socialt.

2. Hvad har været formålet med projekt: Børnegruppe for skilsmissebørn?

Formålet har været:

- at skilsmissebørn lærer at mærke deres følelser og behov, være bevidste om dem, acceptere dem og udtrykke dem,
- at børnene lærer at dele svære tanker og følelser med ligestillede,
- at børnene føler sig set, hørt og forstået,
- at deres handlingskompetencer øges,
- at børnene får øget selvværd og en øget positiv selvfølelse,

⁶ Familiens udvikling i det 20. århundrede, Forfatter(e): Seniorforsker, mag.scient.soc. Mogens Nygaard Christoffersen. Udgiver: SFI. 2004.

- at de støttes i at mestre deres (nye) situation,
- at der arbejdes med de ressourcer, det enkelte barn har, således at de bedre kan bevæge sig ud i livet på ny.
- at skilsmissen bliver en accepteret del af børnenes livshistorie.

3. Modelteorier

Før opstart af projekt "Børnegruppe for skilsmissebørn" gennemførte Hanne Morgenfrue og Linda Rolsted en vidensindsamlingsfase, hvor der bl.a. blev taget kontakt til andre, der i Danmark har erfaring fra lignende arbejde med børnegrupper f.eks. sorggrupper for børn. Dog arbejdes der meget få steder med børnegrupper for skilsmissebørn.

Vidensindsamlingen har omfattet telefonisk kontakt til:

- Institut for Diakoni og Sjælesorg v. projektleder Susanne Hovmand – sorggruppelederuddannelsen.
- Børns vilkår v. Dorte Korshøj - koordinator, socialpædagog og familieterapeut.
- Rådgivningscenteret Unge & Sorg v. leder Winni Rønnow, Århus.
- Århus Statsamt v. psykolog Jannie Kildsted (der efterfølgende sammen med psykolog Hanne Månsson på privat basis vil opstarte både børne- og forældregrupper for skilsmisseramte).

Gruppenlederne har før projektstart været på studiebesøg hos socialrådgiver Lena Breiner, der afholder sorggrupper for børn, der har mistet en forælder.

Gruppenlederne har ligeledes deltaget i kursus hos Gitte Rask - RASK RÅDGIVNING om start af børnegrupper. Kurset indeholdt diskussioner og erfaringsudveksling mellem deltagerne.

Projekt "Børnegruppe for skilsmissebørn" har særligt taget teoretisk udgangspunkt i Ken Heap: "Gruppemetoder", Tom Andersen: "Reflekterende processer: samtaler og samtaler om samtalerne", Karsten Hundeide: "Børns livsverden og sociokulturelle rammer" og Elisabeth Arborelius: "Du bestemmer, en anderledes sundhedsvejledning". Desuden er projektet inspireret af Søren Kierkegaard, A. Antonovsky, K.E. Løgstrup, Bjarne Bruun Jensens skrifter om handlekompetence, Appreciative Inquiry-metoder, sundhedsfremme, ressourcetænkning, "ved egen kraft" og involveringspædagogik.

Projekt Børnegruppe for skilsmissebørn har herefter hvilet på 4 modelteorier:

- Det sociokulturelle
 - Børnegruppen som et knudepunkt – hvorfra nye veje kan vælges
 - Gruppeprocesser og relationer
 - Sprogbrug, spørgeteknik og kommunikation
 - Appreciative Inquiry

- Børneperspektiv.
 - Barnets livsverden
 - Intersubjektivitet
- Det refleksive
 - Bevidste valg og forforståelser
- Det sundhedsfremmende.

Disse perspektiver er primært knyttet til social konstruktionistisk, fænomenologisk og hermeneutisk videnskabsteori⁷.

3.1 Det sociokulturelle perspektiv

Det sociokulturelle perspektiv anskuer et barns udvikling som en rejse ind i et kulturelt landskab (Hundeide, 2003), hvor der ikke kun er én vej frem – der kan være flere, ligesom der kan være flere knudepunkter, hvor barnet og dets omsorgspersoner har mulighed for at skifte retning og følge nye spor. For at forstå et barns udvikling, er det ikke nok at forstå barnet individuelt. Man må også forstå dets sociokulturelle landskab – de veje og spor, der er mulige for barnet i en bestemt position.

Det sociokulturelle perspektiv lægger vægt på, at barnet formes i de relationer, som det indgår i gennem sprogbrug og interaktion.

En af de nyeste teorier (indenfor organisationsudvikling) er Appreciative Inquiry (Cooperrider & Srivastva, 1987 beskrevet af Søholm, M.). Appreciative Inquiry hviler på social-konstruktionismen og systemisk teori (Bateson, 1972, Maturana & Varela, 1987). Appreciative Inquiry har en værdsættende og anerkendende udforskning som metode, hvilket projektet har været inspireret af.

3.2 Børneperspektivet

FN-konventionen om børns rettigheder har som et helt centralt grundlag, at man skal respektere børns egne synspunkter⁸. Børn skal gives mulighed for at udtrykke deres egen mening i alle forhold, der vedrører dem selv – og man skal tillægge deres ord vægt afhængigt af alder og modenhed. Børn skal høres om deres livs vigtige anliggender og de valg, der skal træffes. Børn skal opfattes som subjekter i deres eget liv, og ikke som objekter for voksnes indsigt, viden og handlinger. Børn ved bedst, for det er deres følelser, forestillinger og tilknytninger, det handler om.

At lytte til barnet i skilsmissen vil give nye muligheder for udformning af et familieliv efter skilsmissen.

Retfærdighedssans og orden kendetegner aldersgruppen. De vil foretage deres egne vurderinger af, hvordan skilsmissen skal forstås. De konstruerer en

⁷ Projektets videnskabsteoretiske analyse – kan rekvireres hos SUELL Team.

⁸ Børn som informanter s. 5. Børnerådet 2000.

meningsfuld helhed, som rækker ud over den enkelte handling eller ytring, som barnet fortolker den foreliggende situation ud fra.

Det er derfor vigtigt at forstå barnets meningsfulde livsverden og helhed. Barnet vil indplacere en situation i kendte scenarier med kendte handlingsforløb ud fra sit fortolkningsgrundlag. Børn konstruerer selv en sammenhæng og en situation, som det definerer spørgsmål eller opgaver ind i, og det er denne konstruktion, der regulerer barnets svar (Hundeide, 2003).

Barnet vil, når det bliver spurgt - hele tiden søge at formulere sig sådan, at det passer med de voksnes ønsker og forventninger til det. Mennesker vil i en given situation socialt tilpasse sig det, der opleves som "passende". Børn tilpasser deres sprog og udtryk efter situationen og de personer, der er til stede.

Der er således en mangfoldighed af forståelser i de handlinger eller ytringer, som barnet giver udtryk for.

Det er derfor nødvendigt at vide noget om barnets livsverden og få svar på følgende: Hvilken verden er barnet engageret i? Hvad er centralt og vigtigt i denne verden? Hvilke aktiviteter er de centrale? Hvilke målsætninger har barnet? Hvem stiller forventninger til barnet – modstridende forventninger fra far og mor? Hvad er barnets roller i livsverdenen? Hvad oplever barnet som svært? Hvad svarer barnet på?

Der må skabes en fælles intersubjektivitet med barnet og skabes et intersubjektivt rum (Hundeide, 2003) ved at skabe en fælles forståelsesramme. En form for en psykologisk kontrakt, spilleregler, samspilsregler, "stiltiende grundregler for kommunikation" (Edwards og Mercer, 1987 i Hundeide, 2003), "en herredømmefri dialog" osv.

3.3 Det refleksive

I menneskelig og metodisk udvikling står det refleksive centralt.

I en kontinuerlig reflektiv proces (den hermeneutiske cirkel) mellem det enkelte barn, gruppen og de voksne revideres forforståelser og vaner, når noget nyt sker i det mellem menneskelige møde. Dette nye vil virke tilbage på forforståelsen og nuancere eller udvide eller forandre denne.

3.4 Det sundhedsfremmende

"Sundhedsfremme handler om at have kraft og styrke til at klare tilværelsen". (Nutbaum, 1986).

Aaron Antonovsky (1997) har beskrevet de salutogene faktorer som:

- Begribelighed, hvilket går på evnen til at begribe og forstå sin omverden, og hvilket er en kropslig og kognitiv kompetence.
- Håndterbarhed, hvilket betyder at man har en vis handlekompetence, vilje og evne til at afdække handlemuligheder.

- Meningsfuldhed, som går på at finde livets følelsesmæssige mening, og en kompetence til at internalisere det, der sker i en meningsfuld sammenhæng.

Når man arbejder sundhedsfremmestøttende, oversætter og formidler man forståelse og indsigt via dialog for at søge begribeligheden. Man skaber støttende miljøer, løfter ressourcer frem og træner færdigheder for at støtte håndterbarheden. Det skal søges at forstå barnets egen historie og give støtte til, at hændelser sættes ind i en for barnet meningsfuld sammenhæng for at give meningsfuldhed. Dette kan gøres ved at give tid og rum til at lytte til barnet selv.

4. Evalueringsmetode

4.1 Problemformulering

Evalueringens problemformulering /undersøgelsesspørgsmål har været:

Hvilken betydning har projekt "Børnegruppe for skilsmissebørn" haft for børnene, der deltager?

Evalueringen har skullet undersøge om og hvordan formålet er nået, herunder metoder og gruppeledernes faglighed.

Evalueringen har ligeledes skullet undersøge, hvorvidt projekt "Børnegruppe for skilsmissebørn" kan have generel betydning for skilsmissebørn og deres forældre samt for faggrupper, som kan være relevante ledere af børnegrupper for skilsmissebørn.

Evalueringen har beskrevet:

- Børnenes problemer ved projektstart
- Børnenes og forældrenes mål og forventninger til børnenes deltagelse i børnegruppen for skilsmissebørn
- Metoder i arbejdet med skilsmissebørn i børnegrupper
- Gruppeledernes faglighed – herunder skriftlighed, supervision m.v.
- Børnegruppen for skilsmissebørns betydning for børnene ved:
 - Gruppelederne
 - Forældrene
 - Børnene.

I databearbejdningen (afsnittet "Resultater") er problemer, mål m.v. kategoriseret omkring personlige/emotionelle og socialt/adfærdsmæssige forhold.

I konklusions-afsnittet med fortolkning, diskussion og sammenfatning er der givet en samlet opfattelse af betydningen af "Børnegruppe for skilsmissebørns" virke, og forsøgs- og udviklingsprojektet "Børnegruppe for skilsmissebørn" er belyst ved at sætte projektets 4 modelteorier og projektets

resultater og metoder (praksis) op over for hinanden med det formål at koble teori og praksis samt nå frem til eventuel ny viden om, hvad der har haft betydning i børnegruppens virke.

4.2 Evalueringens deltagere og dataindsamlingsmetoder

Evalueringens deltagere har været 6 børn – 4 piger og 2 drenge, deres forældre og 2 gruppeledere/sundhedsplejersker.

Ved projektstart kontaktede sundhedsplejerskerne klasselærerne i 4.-6. kl. på en skole i Randers, hvor én af sundhedsplejerskerne arbejder, for at få navne og adresser på de forældre, der ikke var samboende.

Før projektstart blev der bragt en notits om projektet i skolebladet for at advisere forældrene. Der blev ligeledes ophængt et opslag på lærerværelset. Sundhedsplejerskerne fandt, som et led i forberedelsen af projektet, at åbenhed var vigtigt, således at alle vidste, hvad børnegruppen handlede om og projektet blev afmystificeret. Samtidig var Socialforvaltningen og PPR orienteret om projektet.

Sundhedsplejerskerne skrev en invitation⁹ med information om projektet ”Børnegruppe for skilsmissebørn”, som blev sendt til forældrene. Forældrene kunne herefter henvende sig til sundhedsplejerskerne, såfremt de havde ønske om, at deres barn skulle deltage i børnegruppen. Der blev sendt 21 breve og 9 børns forældre henvendte sig. 7 besluttede, at deres barn skulle deltage i børnegruppen. Et barn trådte ud af gruppen efter det 3. børnegruppemøde, da barnet ikke syntes, børnegruppen var noget for det. Sundhedsplejerskerne havde kontakt med barnets mor omkring barnets udtræden af børnegruppen.

Der blev afholdt et informationsmøde, hvor forældrene (en eller begge) og deres barn deltog i en individuel samtale. Samtalens formål var at give forældrene et beslutningsgrundlag for deres barns indtræden i børnegruppen. Formålet var ligeledes at få et indblik i barnets situation, få drøftet med forældrene og barnet, hvad deres mål var med deltagelse i børnegruppen, hvilke behov de havde og hvad de forventede af børnegruppen. Der blev ved informationsmødet anvendt en overordnet dataindsamlingsguide, som fra projektstart og igennem projektet har fungeret som dokumentationsredskab og strukturering af gruppeledernes iagttagelser og refleksioner.

Dataindsamlingsguiden blev siden detaljeret i forbindelse med udarbejdelse af semistruktureret spørgeguide¹⁰ til interview med børnene og gruppelederne.

I projektføreløbet er der indsamlet kvalitative data gennem:

⁹ Invitation til forældrene – bilag 2.

¹⁰ Spørgeguider – kan rekvireres hos SUELL Team.

- Notater fra infomødet
- Gruppeledernes iagttagelser og refleksioner, noteret efter hvert børnegruppemøde
- Notater fra 3 evalueringsmøder (gruppeledere og evaluator)
- Interview med de 6 deltagende børn og gruppelederne i måneden efter projektafslutning.

Kvantitative data:

- Smiley-skemaer

Kvalitative og kvantitative data:

- Forældre-spørgeskemaer¹¹ ved projektafslutning. 11 skemaer blev udsendt og 9 forældre responderede.

Der er valgt denne metodetriangulering for at kunne belyse projektets problemformulering bedst muligt.

For at sikre så valide svar fra børnene som muligt, er der ved interviews anvendt en spørgeteknik, hvor børnene ved en række spørgsmål, ud fra en overordnet påstand er blevet bedt om at specificere to alternativer. Børnene har således haft fokus på alternativerne, og risikoen for, at de havde fokus på, hvilket svar der forventedes af dem, er begrænset.

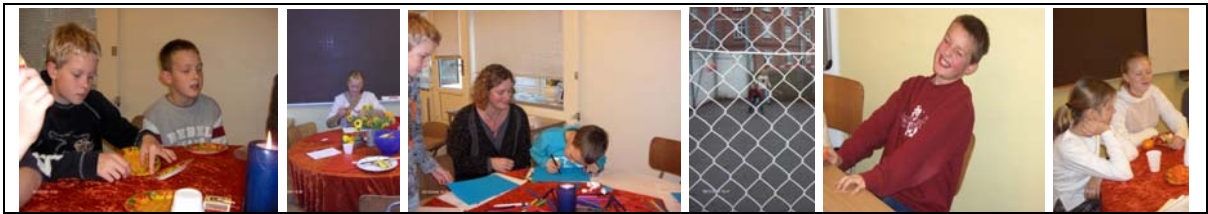
Data er bearbejdet efter inspiration fra Grounded Theory og efter den fænomenologiske metode, og bearbejdningen har således omfattet en kvalitativ meningsbeskrivelse, udforskning og bevidst naivitet som udtryk for fænomenologisk reduktion (Kvale, 1994). Meningsbeskrivelsen (resultatafsnittet) har så præcist og fuldstændigt som muligt beskrevet det givne – det oplevede – og indeholder ikke forklaringer eller overvejelser (ved evaluator). I udforskningen er aspekter ved fænomenet studeret, og det er forsøgt at nå frem til en fordomsfri og meningsfuld beskrivelse af børnegruppen for skilsmissebørns betydning og metode.

4.3 Afgrænsninger

Som afgrænsning er der af økonomiske årsager ikke direkte inddraget betydningen af skolen, fritidsaktiviteter, andre institutioner eller mulige omsorgspersoner i børnenes netværk. Disse institutioner og enkeltpersoner var dog tænkt inddraget efter aftale med forældrene, såfremt der opstod situationer, hvor netop skolen, fritidsaktiviteter eller andre ville få overskyggende betydning for børnenes udvikling i forbindelse med deres deltagelse i børnegruppen.

Sådanne situationer opstod ikke.

¹¹ Forældre-spørgeskema – kan rekvireres hos SUELL Team.

4.4 Evaluators rolle

Evaluators har influeret projektudvikling på følgende områder:

- Stillet forventninger om løbende dokumentation og skriftlighed ved gruppelederne.
- Stillet forventninger om refleksioner og argumentation for gruppeledernes handlinger og valg i projektførløbet.
- Ydet sparring primært vedr. gruppeledernes dokumentationsmetode ved 3 evalueringsmøder.
- Evaluators deltog i den sidste halv time af det 7. gruppemøde, for at børnene havde mødt og kunne være så trygge som muligt ved evaluators før interviews.

5. Resultater

(Databearbejdning)

Projektets resultater præsenteres ud fra følgende overskrifter:

- Problemidentifikation ved projektstart
- Børnenes og forældrenes konkrete mål og forventninger til børnenes deltagelse i børnegruppen for skilsmissebørn
- Metoder i arbejdet med skilsmissebørn i børnegrupper
- Gruppeledernes faglighed – herunder skriftlighed, supervision m.v.
- Børnegruppen for skilsmissebørns betydning for børnene ved:
 - Gruppelederne
 - Forældrene
 - Børnene

Først skal der dog redegøres for gruppeledernes valg omkring at arbejde med gruppen som metode, og gruppeledernes valg af aldersgruppe samt tanker omkring sammensætningen af gruppen.

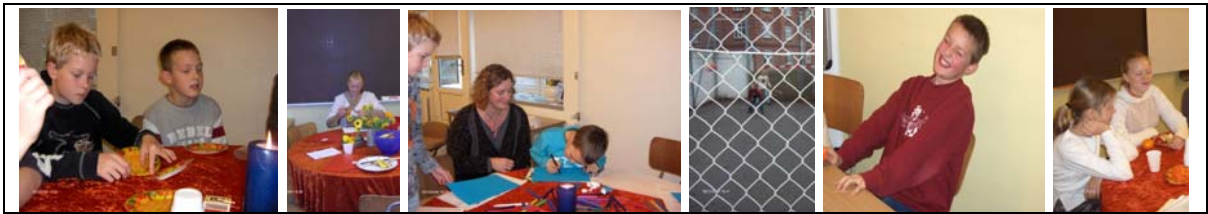
Gruppen som metode

Projekt Børnegruppe for skilsmissebørn blev gennemført 8 gange á to timer mandag eftermiddag og en gang om ugen. Der har været mange overvejelser omkring tidspunkt på dagen, interval, hyppighed, tidslængde, åben eller lukket gruppe osv., men som forsøgs- og udviklingsprojekt valgte gruppelederne denne fremgangsmåde på baggrund af andres erfaringer indhentet under vidensindsamlingsperioden samt egen faglighed.

Gruppelederne valgte at arbejde i grupper fordi ”det gør hele forskellen” for børnene. Samtidig er gruppeledernes den væsentligste forskel fra sundhedsplejerskernes normale arbejde – hvor sundhedsplejersken primært har sundhedssamtale med det enkelte barn.

Aldersgruppe og sammensætning

Forskellige aldersstrin giver forskellige reaktioner på skilsmisse. Aldersgruppen fra 10-12 år blev valgt, da børnene er realister og kan

formulere sig (Haaland, 2003). De har en vis umiddelbarhed, de er med på at lege, de er fantasifulde og de har en god forestillingsevne.

Børnenes alder har haft betydning for valg af kommunikationsmetoder, sprogbrug, lege, aktiviteter osv. samt strukturering af børnegruppemøderne i forhold til regler, pauser osv.

Der er dog forskellige erfaringer omkring alder, hvorfor det skal sikres at børnegruppen sammensættes, så spredningen i børnenes kognitive udviklingsniveau ikke er større, end at børnene kan inspirere hinanden og gensidigt give hinanden noget.

Gruppen skal bevidst sammensættes – matches. Gruppelederne har fundet, at der ikke på baggrund af det korte projektføreløb, kan sættes kriterier op for, hvilke børn, der særligt vil kunne profitere af de udviklede metoder i projektet.

5.1 Problemidentifikation ved projektstart

For at få et indblik i børnenes livsverdner som fundament for at kunne tilrettelægge indholdet og forløbet af de 8 børnegruppemøder, blev forældrene og børnene ved projektstart inviteret til et informationsmøde.

Ved informationsmødet blev barn og forældre orienteret om børnegruppen, forældrene og barnet fortalte deres historie, og det blev i fællesskab drøftet, hvilke mål barn og forældre havde for barnets deltagelse i børnegruppen.

Gruppelederne havde behov for at få kendskab til, ”hvor forældrene og barnet var” for at kunne starte her. Det var nødvendigt at vide, på hvilke områder, og hvilke børn, der kunne blive berørt, når der ville blive spurgt ind til de svære følelser i skilsmissen.

Forældrene og børnene valgte selv, hvad de fandt, der var vigtigt for gruppelederne at vide. Gruppelederne vurderede efter projektafslutning, at de ikke ville kunne have arbejdet så målrettet med hvert enkelt barn uden den viden og information, som barnet og forældrene gav ved informationsmødet. Gruppelederne har i projektføreløbet spurgt børnene, når de manglede yderligere oplysninger for bedst muligt at kunne forstå børnenes positioner og livsverden.

Børnenes emotionelle/personlige problemer

Børnene oplevede i forbindelse med forældrenes skilsmisse: Svigt, være ked af det og nemt blive ked af det, være forvirret, føle sig ansvarlig, føle savn, være angst, have følelsesmæssige svingninger, være følelsesladet og psykisk følsom.

Børnene havde svært ved at mærke og udtrykke dybtliggende følelser og behov – hvordan føles et savn egentligt, hvilke ord kan udtrykke et savn, hvor sidder glæden osv., at tillade at mærke efter, ikke negligere egne følelser og

behov, at turde åbne sig og få sagt det de egentlig gerne vil. De havde svært ved at sige til og fra, svært ved bevidst at forbinde egne følelser med egne oplevelser, og de var ofte hæmmede i at være åbne. Gruppelederne havde forventet at skyldfølelse og skam ville have haft betydning for børnene, men det fyldte ikke så meget.

Børnenes sociale/adfærdsmæssige problemer

Børnene oplevede, at det var svært at skulle færdes i to hjem, da der var forskellige regler og kulturer. Især overgangene ved skift fra mor til far og omvendt var svære.

Det var ligeledes svært at skulle forholde sig til forældrenes nye kærester og eventuelle børn.

Der kunne opstå loyalitetskonflikter f.eks. når et barn både ville være hos mor, og med far til fodbold samtidig.

Fars og mors forhold

Forældrenes indbyrdes forhold har afgørende betydning for børnenes evne til at tackle det svære i forbindelse med skilsmissen. Det der har betydning for børnenes psykosociale udvikling er først og fremmest kvaliteten af den omsorg, forældrene giver børnene og graden af samarbejde mellem forældrene. Hvis forældrene kan snakke sammen og få hverdagen til at fungere, fylder skilsmissen ikke så meget hos barnet og vil aldrig komme til det. Hvis forældrene ikke evner at løse hverdagens problemer, tager børnene over, føler sig svigtede og påtager sig et større ansvar. De må f.eks. selv sikre at aftalerne omkring, hvornår de bliver hentet hos far eller mor, er på plads.

I børnegruppen snakkede 4 af børnenes forældre godt sammen, og 2 af børnenes forældre havde et anstrengt forhold, og for et barn var der intet samarbejde.

Gruppelederne kunne se en forskel for behovet for børnegruppen for de børn, hvis forældre kunne få hverdagen til at fungere, og hvor det ikke lykkedes. Alle 6 børn havde brug for børnegruppen, men hos de børn, hvor hverdagen fungerede, løstes problemerne lettere og med en holdning: "det var det", mens de andre børn hang fast i problemerne, var frustrerede og havde svært ved at komme videre. Samtidig kunne de have svært ved at nære tillid til andre mennesker.

Tidspunkt for skilsmissen

Forældrene var ikke samboende/fraskilte i henholdsvis 2 uger, 2 år, 3 år, 4 år, 7 år, 7 år og 12 år.

Gruppelederne har ikke kunnet se en entydig sammenhæng – dog linjer, mellem hvornår forældrene blev skilt, og hvordan børnene havde det.

Alle børn har været påvirket af skilsmissen, og børnene var lige kedede af det – forskellen består i at "nye" skilsmissebørn er meget sårbare, og hos "gamle" skilsmissebørn "popper sorgen op", vender tilbage og forsvinder igen.

5.2 Børnenes og forældrenes konkrete mål og forventninger til børnenes deltagelse i børnegruppen for skilsmissebørn

Der blev sat fælles og individuelle mål for børnene og børnegruppens arbejde på baggrund af projektets mål, informationsmødet, og løbende efter hvert børnegruppemøde i forhold til børnenes udvikling.

Emotionelle/personlige mål

- Børnene har brug for at kunne mærke deres følelser, udtrykke følelserne ved at mor og far er skilt, hvad der er problematisk og at kunne udtrykke egne behov og meninger, så det f.eks. bliver muligt derhjemme at sige, hvad de gerne vil. F.eks. at kunne give udtryk for sin frustration over, at der er forskellige regler i de to hjem.
- Børnene skal blive mere klar over, hvordan de har det indeni og finde ud af, hvor glad/ked af det, de er i forskellige situationer.
- Børnene skal kende deres egne følelser, så det kan være lettere at færdes mellem konfliktfyldte forældre.
- Der skal arbejdes med indadvendthed, og at gå fra uudtrykt tanke til udtrykt tanke.
- Børnene må ikke "brænde inde" med noget, som de har lyst til at sige, og som forbliver usagt.

Sociale/adfærdsmæssige mål

- Børnene skal få et godt forhold til gruppelederne, så de kan bruge de voksne.
- Børnene skal være trygge i gruppen, så de tør åbne sig, dele de svære følelser med hinanden, indgå venskaber og støtte hinanden.
- Børnene skal have et billede af deres familiære relationer – hvem der er tæt på, og hvem der er langt væk.
- Børnene skal kunne bruge hinanden efter børnegruppens afslutning.

Børnene udtrykte selv følgende mål ved informationsmødet og det 2. børnegruppemøde:

- Komme af med de triste tanker, blive gladere og lade være med at tænke så meget på det. Slippe ansvaret for forældrenes sorg/humør.
- Lytte til de andre.
- Høre hvordan de andre havde det.
- Ikke at være ked af det, at "forældrene skal komme ud af det", og selv at blive mere glad og at acceptere fars/mors nye kæreste.
- Lære hvordan andre har det, acceptere at der er som det er, og at lade forældrenes sorg være forældrenes.
- Høre om, hvordan andre har det og lære noget om sig selv.

5.3 Metoder i arbejdet med skilsmissebørn i børnegrupper **Gruppeledernes valg af metoder**

Problemidentifikationen ved projektstart gav gruppelederne et grundlag for at kunne vælge metoder i børnegruppens arbejde.

Metodevalget var primært styret af de mål og forventninger som børnene gav udtryk for ved projektstart samt gruppeledernes faglighed herunder deres ønske om at arbejde med gruppeproces-fremmende aktiviteter samt sprogbrug og kommunikation. Forældrenes indbyrdes forhold og tidspunktet for skilsmissen var ligeledes af betydning for metodevalget – bl.a. i valget af temaer, f.eks. var der gennemgående fokus på, at børnene ”kun” skulle tage ansvar for sig selv, og at forældrene selv må løse deres egne problemer.

Børnegruppens metoder ”voksede frem” efter inspiration fra børnene, supervision og gruppeledernes faglighed. Gruppelederne lagde vægt på, at reflektere over børnenes behov og udvikling, og dermed være bevidste om valg af de aktiviteter og indhold, som bedst muligt kunne indfri de mål, som børnene havde for deltagelse i børnegruppen. Tilrettelæggelse har krævet tid (langt mere end forventet), overblik, struktur og alligevel fleksibilitet i forhold til at kunne ændre planen for børnegruppens forløb, såfremt børnene havde brug for dette.

Overordnede mål for børnegruppemøderne

Der blev tilrettelagt et gruppemødeforløb, hvor der blev opsat mål for hvert enkelt møde i relation til målene for børnene. Målene for møderne blev løbende justeret ud fra børnenes udvikling og behov bl.a. for at sikre, at alle børn ”kom med”. Gruppelederne evaluerede møderne efter hvert møde, og drøftede hvilke mål der skulle være for det næste møde samt indhold og aktiviteter.

1. møde

At hvert enkelt barn føler sig tilpas, lærer om gruppen – og har lyst til at komme igen.

2. møde

Gøre det enkelte barn bevidst om egne mål.

3. møde

Emotionelt/personligt:

Gøre barnet klar over i hvilke situationer, det er mest ked af det.

Socialt/adfærdsmæssigt:

At børnene begynder at dele deres svære følelser med hinanden, for derved at føle sig ”almindelige”, samt får bearbejdet følelserne.

Børnene scorer sig selv på smiley-skemaer første gang.

4. møde

Emotionelt/personligt:

At børnene fortæller om konkrete oplevelser, der har været svære siden sidst både i forhold til venner og i forhold til forældre. At sikre at der bliver spurgt ind til det enkelte barn, således at barnet ikke "sitter inde med noget".

Socialt/adfærdsmæssigt:

At barnet får et overblik over familierelationerne, og selv kan se hvem de har tæt på og langt fra.

5. møde

Emotionelt/personligt:

Spørge direkte til om der er noget siden sidst, som børnene gerne vil fortælle om.

At børnene får overvejet, hvad de gerne vil sige derhjemme, får sat ord på, hvordan de har det med dette, og øver sig på at få det sagt.

Socialt/adfærdsmæssigt:

Spørge direkte ind til om det enkelte barn har ideer til de andre, og prøve at få dem til at sige dette direkte.

Åbne for en snak for, hvordan man har det med venner.

Spørge til hvad barnet fik ud af arbejdet med familierelationer ved sidste møde.

6. møde

Emotionelt/personligt:

At børnene får bearbejdet de ting, de gerne ville kunne sige hjemme.

At børnene lærer noget om ja og nej følelser og kan mærke og fortælle om nogle af sine egne.

Socialt/adfærdsmæssigt:

At børnene lytter, når de andre spiller rollespil, deltager og kommer med ideer og synspunkter til de andre.

At barnet virker tilpas med at træde frem og fylde i gruppen med sine problemer og ønsker.

7. møde

Emotionelt/personligt:

At børnene bliver glattere af at arbejde med de glade sider af sig selv.

At børnene møder evaluatør og bliver tryk ved hende.

Socialt/adfærdsmæssigt:

At børnene føler de har venner, der vil dem noget godt.

At børnene opfører sig naturligt og er rollemodel for de andre i gruppen.

8. møde

Emotionelt/personligt:

At børnene scorer sig selv igen på smiley-skemaet.

At børnene får overvejet og drøftet, hvem der kan være "redningsplanke", når børnegruppen slutter. Herunder "hvad er gode trøsteting/trøstesituationer".

Socialt/adfærdsmæssigt:

At børnene "klarer" at være sammen med begge forældre til afslutningen, og får hjælp til i forvejen at drøfte, hvad der kan være svært, og hvordan de skal forholde sig.

At børnene kan være til stede sammen med begge forældre.

De fysiske rammer

De fysiske rammer for børnegruppen var sundhedsplejens lokale, som også fungerede som skolens håndarbejdslokale. Børnene var således kendte med og trygge ved lokalet, og det ligger i nærheden af deres skole. Lokalet er 40 m² stort. Børnene kunne sidde omkring et rundt bord i den ene ende af lokalet med den samme dug hver gang, stearinlys osv., og der var i den anden ende af lokalet mulighed for at lege m.v. Gruppelederne lagde stor vægt på at skabe en hyggelig og genkendelig ramme og stemning fra gang til gang.

Børnegruppens struktur

Rammerne for gruppens struktur lå fast fra projektstart. Dog lå strukturen ikke mere fast end, at hvis der opstod behov for at fortsætte en aktivitet, tage et barns idé op osv., så skete dette. Gruppelederne har haft en åbenhed for, hvad børnene ønskede at bringe ind, og har kunnet ændre forløb efter, hvad der viste sig at være behov for i gruppen. Gruppelederne har kaldt strukturen for fleksibel og lydhør.

Børnegruppemøderne har indeholdt:

- Goddag, håndtryk til hver enkelt, goddag-frugt, tænde stearinlys og vælge afslutningsleg.
- Siden-sidst-runde – hvordan har barnet haft det siden sidst, har barnet brugt noget fra børnegruppen, og er der sket noget, som børnene vil dele med hinanden?
- Gruppeprocesfremmende aktiviteter – fokus på problemer.
- Pause med kage, saft og frugt og altid leg udenfor.
- Gruppefremmende aktiviteter med særligt fokus på det enkelte barns individuelle behov og fokus på ressourcer.
- Hvordan har det været i dag? Er der noget vi skal tage op næste gang?
- Afslutningsleg.
- Holde i hånd i rundkreds og sige: ”Vi finder udveje”.
- Puste stearinlyset ud.
- Farvel med håndtryk til hver enkelt.

Aktivitets- og materialevifte

Gruppelederne udviklede en aktivitets- og materialevifte, hvor hensigten var, at anvende den eller de aktiviteter, der gennem gruppeprocesser og gruppeledernes arbejde kunne give det enkelte barn netop, hvad dette havde brug for.

Aktivitets- og materialeviften indeholdt:

- Barnets mappe til opsamling af materialer fra børnegruppen, som de beholdt efter børnegruppen.
- Klistermærkeleg for at gætte hinandens identitet.
- Vise fotos af familie.
- Fantasirejse med efterfølgende tegning.

- Busleg og busplanche
- Aftaler om "tavshedspligt" og "at være en god lytter".
- Skema: "Hvor glad er jeg indeni?"
- Genogram.
- Udnævnelse af fokusord.
- Rollespil
- Vælge billede af natur/dyr/barn der passer på barnet i dets situation.
- Glædesbjerg.
- Vise, smage og fotografere "ja og nej"-følelser.
- Redningsplanker.
- Fortælle hinanden gode ting.
- "Guldord" fra forældre.
- Bekymringsdukke.
- Talesten.
- Stopkort.
- Trøstekort og trøstetørklæde.
- Krusedullepapir.
- Vippe.
- Babuska-dukke.
- Frikvarter med bevægelse.
- Pause med lidt at spise og drikke.
- Fælles foto af børnegruppen, som de fik ved afslutningen.

Vedr. afslutning med forældrene ved det 8. børnegruppemøde:

- Vise diasshow for forældre med billeder og kommentarer fra forløbet i børnegruppen, fortæller om talesten, stopkort mv.
- Undervise forældre kort i følelseslagkage med sorg i nederste lag, kedafthed i midten og vrede øverst – imellem lagene ligger tankerne.

De mange forskellige aktiviteter var valgt, for at have flere veje ind til børnene. Samtidig var aktiviteterne valgt, for at gøre arbejdet i børnegruppen konkret og visuelt. Gruppelederne var ofte rollemodeller i aktiviteterne.

Aktiviteterne blev delt op i gruppefremmende indsats og individuel indsats og samtidig kombineret.

For at børnene kunne få udtrykt så mange behov som muligt i deres egne hjem, var det en forudsætning, at de kunne mærke, hvad der føltes godt og skidt, samt at de kunne udtrykke dette og herunder også skaffe sig plads til at udtrykke det. At kunne modtage og give respons i gruppen er – ud over at være en del af udviklingen for den enkelte - også en øvelse i at kunne gøre dette i andre sammenhænge.

Jo flere gange man får ordene og følelserne udtrykt, jo bedre kan man sætte dem på plads. Ved at høre andre, gøres følelser almene. Ved at fortælle

kommer følelserne ud. Det har været en del af barnets erkendelsesproces at sætte ord på, blive bevidst om og blive helt klar over, hvad barnet føler. Det har givet lettelse og overblik over tanker. Gruppelederne har set det som en af deres funktioner at coache børnene, og guide dem til at sætte ord på. Det har været nødvendigt for børnene at kunne formulere sig for at få større handlekompetence.

F.eks. har fantasirejsen været med til at øge børnenes handlekompetencer. Børnene delte den samme tekst og oplevelse, fantasirejsen gav ro og tid til at finde sig selv, og på "rejsen" skulle børnene tænke i udveje, problemløsning, finde nye handlemuligheder osv.

Børnenes mappe har været anvendt til at fastholde børnenes udvikling, gennem muligheden for at huske og vende tilbage til de metoder, børnene har lært i børnegruppen.

Gruppeprocessen

For børnene har gruppemetoden givet mulighed for at tale med andre børn i samme situation, at kunne spejle sig i andre, ikke have følelsen af at være det eneste skilsmissebarn i verden og at føle sig lettet. Gruppen har givet samhørighedsfølelse, mulighed for at lytte til de andre og bruge det hørt til egen bearbejdning af skilsmissen, der er skabt synergi og dynamik, "vi er en flok – vi har power og vi har noget til fælles, vi finder udveje", og der har været langt flere muligheder for input på baggrund af børnenes forskellige erfaringer end ved individuelt arbejde.

Gruppelederne vurderede, at der ved det 4. møde var skabt den nødvendige gensidige tillid og tryghed samt rammer for at børnene frit turde åbne sig. Børnene forstod, at deres historier ville blive behandlet med alvor og respekt, og at der i børnegruppen var plads til dem – mere plads end de måske havde andre steder.

Børnene vidste nu, hvad børnegruppen handlede om, de kendte gruppelederne og de andre børn, rammerne med f.eks. talestenen, pauserne, afslutningslegen osv. var på plads, og det gav ro og tryghed.

Kommunikationen i børnegruppen

Gruppelederne har udviklet en metode med 3 elementer: Spørge ind og støtte, generalisere og få kommentarer fra de andre i gruppen.

Når der er blevet snakket om dybe følelser, er det enkelte barn blevet støttet i den svære snak. Dernæst er følelsen blevet generaliseret og de andre børn inddraget.

F.eks. har en gruppeleder støttet et barn i at udtrykke følelser, spørge hvordan det er, og den anden har spurgt gruppen om, hvordan de tror, det er for barnet lige nu. Barnet har fået mulighed for at "holde fri" og reflektere over

hvad de andre børn sagde, for at få lejlighed til at koble det sammen i egne følelser.

Gruppelederne er begge gået ind og har suppleret hinanden i forhold til børnenes behov.

F.eks. hvis et barn havde haft brug for særlig opmærksomhed ved et børnegruppemøde, så har den ene gruppeleder været støtte-person for barnet, dog uden at barnet vidste det.

Gruppelederne har været i perioder været tavse og ladet børnene selv snakke. F.eks. har gruppelederne trukket sig lidt tilbage, og sørget for at talestenen har cirkuleret rigtigt, styret taleliste og spurgt ind, hvor de har fundet det nødvendigt.

Sprogets betydning

Gruppelederne har været meget bevidste omkring brugen af sproget, som en metode til at få sat ord på svære følelser.

Samtalen har været det grundlæggende og væsentligste i børnegruppens arbejde, og der er brugt meget tid på at tale, lytte, bruge/udfordre sproget og mærke efter. Gruppelederne droppede andre aktiviteter, når snakken fyldte meget for børnene.

Børnene og gruppelederne har været sammen omkring ordene.

Gruppelederne har været lyttende, stille, forstående, uddybende, draget ressourcer frem, generaliseret og har opsummeret.

Gruppelederne udviklede en teknik med "at gribe ord". Ord med håb, "power" og et fremadrettet sigte. F.eks. greb gruppelederne ordet "udvej", da én af børnene nævnte det i forbindelse med at barnet havde modtaget råd fra de andre. "Vi finder udveje" blev børnegruppens motto, og det blev fremover sagt ved afslutningen af hvert møde.

Gruppelederne ønskede at tale til børnenes visuelle fantasi og deres forestillingsevne. F.eks. afstedkom "fantasirejsen", at en lukket dør ikke kun er en lukket dør – men hvis man træder lidt tilbage, kan man opdage, at der er andre døre/muligheder i nærheden.

Gruppelederne var meget bevidste om at være åbne overfor og spørge ind til de ord børnene brugte, og brugte lang tid på at lade børnene give udtryk for de forskellige betydninger, som ordet kunne have for det enkelte barn. Børnene kunne hjælpe hinanden, ved at de kunne høre og bruge de betydninger, som de andre børn havde omkring ordene – ordene kom til "at sige meget mere". Det var en måde, at nå i dybden med børnenes følelser og en måde at lade dem "få det ud på" – en måde at afreagere på.

Gruppeteiderne udviklede en række ”gode spørgsmål”

- Hvordan var det træls for dig?
- Hvordan kunne du mærke det?
- Sad det et bestemt sted i kroppen?
- Hvad tænkte du så?
- Kunne der være andre grunde til det?
- Har du fortalt det til nogen?
- Hvad sagde de til det?
- Har du tænkt over, hvad du kan gøre, for at ændre på det?
- Hvornår ville være et godt tidspunkt at sige det på?
- Er der tidspunkter, der ikke er gode? Hvorfor det?
- Vil du lige høre, hvad de andre børn i gruppen har at sige til dig? (altså et meget åbent spørgsmål, hvor børnene både kan kommentere begivenheden og handlemulighederne. Andre gange kunne gruppeteiderne spørge resten af gruppen, om de ville forholde sig til en meget specifik del af "historien".)

Temaer

I børnegruppens forløb blev der tages forskellige temaer op. Gruppeteiderne havde ikke på forhånd fastlagt særlige temaer, men tog udgangspunkt i, hvad der fyldte for børnene. Bl.a. kom temaerne frem gennem buslegen, tegninger og siden-sidst runden f.eks. svigt, bo i to hjem, være ked af det osv.

Det undrede gruppeteiderne, at børnene ikke valgte at tage konflikter mellem far og mor op som tema. Måske har børnene ikke ønsket dette på grund af loyalitet overfor forældrene, eller de vil kunne have følt sig unødigt blottet.

Gruppeteiderne har været bevidste om, hvilke temaer der vedrører skilsmisse, og hvilke emner, der ikke hører hjemme i en børnegruppe for skilsmissebørn.

Stemningen i børnegruppen

Gruppeteiderne har karakteriseret stemningen i børnegruppen som alvorlig, seriøs, anerkendende, tillidsfuld, accepterende rummelig, ærlig, fordybende, rolig og glad.

Gruppeteiderne har altid sikret, at børnene er gået glade fra børnegruppemødet.

Børnenes grænser

Gruppeteiderne har været meget bevidste om ikke at overskride børnenes grænser – ikke at komme for tæt på og ikke sætte barnet i unødige svære situationer.

Der blev indført ”røde og blå kort”, som alle børnene fik. Hvis barnet ikke havde lyst til at sige mere eller havde brug for en pause, så kunne barnet vise sit røde kort. Kortet blev kun brugt en enkelt gang – dog ikke nødvendigvis

som udtryk for, at gruppelederne kom for tæt på. At kortet kun blev brugt én gang, tilskriver gruppelederne deres personlige og faglige erfaringer og fornemmelse for, hvor børnenes grænser lå. Gruppelederen var til tider fristede til at spørge dybere ind, men vidste intuitivt, at det ikke ville medføre yderligere bearbejdning af de svære følelser for barnet.

Det røde kort havde den betydning, at børnene vidste, at de kunne sige fra. Børnene kunne også i andre sammenhænge f.eks. i hjemmet, holde det usynlige røde kort frem og dermed give sig selv lov til at sige fra. Kortet fik en symbolsk betydning.

Det blå kort var trøstekortet, men dette blev ikke brugt.

Tavshedspligt

Tavshedspligten var en af grundforudsætningerne i projektet for at børnene havde tillid til og stolede på, at hvad de sagde i børnegruppen ikke blev sagt andre steder. Dette var nødvendigt, for at børnene turde tale om det svære. Børnene måtte fortælle andre, at de var i en gruppe, og hvad de lærte. Var børnene i tvivl om, hvad de måtte sige og til hvem, bragte de det op i gruppen, og det blev drøftet igennem.

Fra gruppeledernes side var der tavshedspligt til forældre af hensyn til børnenes tillid til gruppelederne. Barnet måtte dog gerne fortælle forældrene, hvad det havde oplevet i gruppen, men forældrene blev bedt om at være diskrete i forhold til de andre familier (via informationsbrevet.)

Det forebyggende og langsigtede perspektiv

Hele børnegruppens sigte har været forebyggende, og særligt ved de sidste 2 børnegruppemøder blev der taget højde for det forebyggende og langsigtede perspektiv.

Ved det 7. og 8. gruppemøde blev det drøftet, hvad børnene kunne gøre uden børnegruppen.

Gruppelederne hjalp børnene til at finde "redningsplanker" (personer/ting), som blev skrevet på blå papir (trøstefarven) til deres mappe.

Gruppelederne bad i invitationen til afslutningen forældrene skrive "guld-ord" til deres børn om, hvad deres børn er gode til, og hvordan børnene glæder dem. Disse "guld-ord" blev sendt i lukkede kuverter til gruppelederne, som lagde dem i børnenes mapper. Kuverterne var lukkede, fordi det var et direkte anliggende mellem børnene og forældrene.

Ved det 7. børnegruppemøde blev buslegen brugt til at børnene fortalte, hvad de godt kunne lide ved hinanden for opbyggelse af positivt selvværd og selvfølelse. Gruppelederne noterede dette, således at børnene også fik dette med i deres mapper.

Ved det 8. børnegruppemøde blev der spurgt ekstra ind til og kortlagt ressourcepersoner/redningsplanker for hvert enkelt barn. Hvert barn blev opfordret til at lave bindende aftaler på forhånd med en eller flere personer, som de kunne henvende sig til, når de fik brug for det.

Ved afslutningsmødet – sidste del af det 8. børnegruppemøde, deltog forældrene. Programmet for forældrene var tilrettelagt, så det talte til alle sanser og gav forældrene en oplevelse af, hvad børnegruppen har arbejdet med. Børnene hørte gruppelederne fortælle, at børnegruppen havde betydet meget for gruppelederne, og at hvert enkelt barn havde givet gruppelederne noget. At gruppelederne havde glædet sig til gruppen og holdt af at være sammen med børnene. Gruppelederne fandt det vigtigt at både børn og forældre hørte, at børnene var/er betydningsfulde for gruppelederne. Stemningen var lidt stille, men åben og positiv.

Børnenes mappe kom til at indeholde følgende materialer og redningsplanker:

- Børnenes genogram
- Glædesbjerg
- Guld kort med "guld-ord" fra forældrene
- De gode ting, børnene har sagt om hinanden ved en busleg
- Tegninger fra Fantasirejsen
- Krusedullepapir
- Gruppefoto
- Adresseliste på børnene i gruppen.

Livet i børnegruppen

Udvalgte tekster fra gruppeledernes notater:

1. møde:

- Børnene fortalte, hvilken familie de var en del af. Nogle var tilbageholdende, men alle fik til sidst fortalt med spørgsmål fra gruppelederne til de mest generte. Gruppelederne prøvede at binde tråde mellem historierne.
- Børnene hørte fantasirejse i femogtyve minutter. Før starten var der lidt "det kan jeg ikke", men alle var stille og optagede af historien. Linda var med som en del og rollemodel. Hanne passede ydre omstændigheder og observerede at alle var tilpas.
- Samling ved det runde bord med spørgsmål: Hvordan har det været i dag? Kun positive kommentarer: "Det har været sjovt" og "Det er ligesom at få flere venner".
- "Farvel og tak for idag, det var dejligt at være sammen med jer, vi glæder os til næste gang", mens alle holdt i hånden.

2. møde:

- Gruppelederne spurgte til, hvordan børnene havde haft det siden sidst. Spurgte til fantasirejsen, om de havde brugt det siden, og foreslog, hvordan man kan bruge det inden sengetid.

- Busleg: Stole blev stillet op i en række. Bussen skulle køre i en time – legede man, man måtte ikke snakke sammen, man måtte ikke vende sig og så gik chaufføren, der pludselig var blevet en uforstående pige eller dreng (Linda) på 10-12 år gennem bussen og forsøgte at få svar på spørgsmålet ”Hvad er egentlig det allerværste ved at være skilsmissebarn”. Hun standsede vilkårligt ud for passagererne og svarene blev skrevet på en plakat, som konduktøren skrev (Hanne). Rigtig gode emner blev bragt på bane. Bussen stoppede og passagererne blev igen til børnegruppe og nu fik de lov at ønske med talestenen i hånden. De måtte ønske sig een ting, omkring forældrenes skilsmisse. De svarede individuelt og uafhængigt af hinanden.
- Til sidst tog gruppelederne en runde, hvor børnene skulle svare på, hvad de ønskede at få ud af / lære af at deltage i børnegruppen.

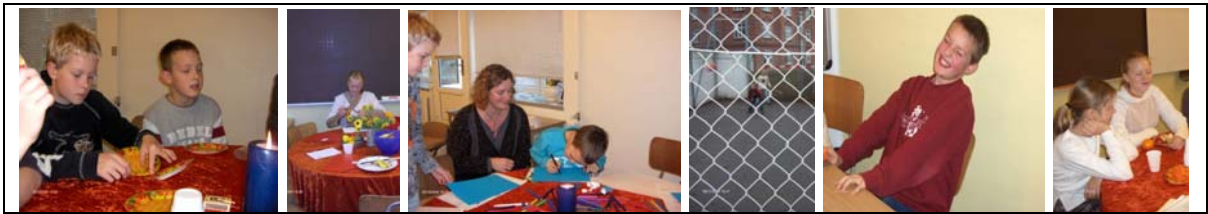
3. møde:

- Der blev talt om, hvordan er man en god lytter i gruppen. Her svarede nogen, at det ville være rart, hvis drengene sad roligt, én sagde, at de gerne måtte sidde og lave noget, men at det ikke måtte larme. Drengene sagde, at det var svært bare at sidde stille.
- Gruppelederne indførte ”krusedullepapir”, hvor man lige så stille kan sidde og tegne imens der bliver snakket. Det var en velkommen løsning, for alle børnene tegnede.
- Gruppelederne præsenterede ”det røde kort”, der betyder, at ”nu vil jeg ikke tale mere om det”, og ”det blå kort”, der betyder, at ”nu er jeg lidt ked af det”.
- Gruppelederne hængte bus-planchen op på tavlen, og ville gerne høre lidt mere om, hvordan det er at bo to forskellige steder. Man fik talestenen i hånden, mens man havde taletid. Gruppelederne gik ret tæt på med uddybende og opklarende spørgsmål. Indimellem trak gruppelederne det op på et generelt plan, og spurgte gruppen, om de havde nogle gode råd til den, der var ”på”. De børn, der ikke talte, lyttede intenst, mens de tegnede på deres krusedullepapir. Ingen var uinteresserede.
- Gruppelederne sluttede af med at spørge, hvordan det havde været at tale om tingene på denne måde. Det blev gjort for at lukke følelserne sammen, og langsomt forlade denne ”scene”, og gøre parat til noget nyt. Tilbagemeldingerne var, at det havde været sjovt, og én sagde, at hun havde været bange for at komme til at græde.

4. møde

Det 4. børnegruppemøde står som et særligt gennembrud.

- Hvad er sket siden sidst? Her havde gruppelederne tænkt en kort runde, fordi børnene sidste gang fortalte om ferieoplevelser og andre lidt overfladiske emner. Men denne gang tog børnene fusen på gruppelederne, for de havde næsten alle sammen noget at fortælle. Et barn, der ikke tidligere har sagt noget, ville til først, og det havde noget træls at fortælle. Gruppelederne lod barnet fortælle ned i detaljer, anerkendte dets følelser og bagefter lod gruppelederne de andre børn sige, hvad de ville gøre i barnets situation. Der kom mange gode råd, og adspurgt, svarede barnet,

at det kunne bruge noget af det. Så ”eksploderede” skoven af fingre. De havde alle noget, de ville fortælle. Gruppelederne skævede til hinanden, og det blev kort aftalt, at give tid til dette punkt, og slette det punkt, der ellers var planlagt. Børnene fik talestenen, når det var dem, der havde ordet. De andre børn var tavse, tegnede på krusedullepapiret og var hurtige med kommentarer og råd, når de blev spurgt. Dejlig koncentration i gruppen og en god følelse af fællesskab og accept af hinanden.

Gruppelederne reflekterede omkring det 4. børnegruppemøde, at hvis de havde grebet situationen anderledes an, f.eks. ikke var begyndt at spørge ind til detaljer i barnets fortælling (spørge dybt), ikke havde givet barnet plads og ro, eller havde fastholdt det planlagte program, ville mødet måske ikke have haft så stor betydning for børnene.

5. møde

- Hvad fik I ud af, at lave genogrammet sidst? Én svarede, at hun jo holdt meget af dem alle sammen, men at hun var blevet klar over, at der var forskel, og at det gjorde hende bange for, at gøre nogen kede af det. Én svarede, at hun var blevet klar over, at nogle var langt ude, og at man så det bedre, når det var tegnet. Én tilføjede ”man ser bedre på afstand, end man føler det”.
- Pause med udendørs leg, de er gode til at lege på kryds og tværs, og der er opstået omsorgsfulde relationer blandt et par af børnene. Dejlig hjemmebagt kage.
- Ny leg: Skriv på en (grøn) lap papir, hvad du godt kunne tænke dig, at sige derhjemme. Find to episoder. 1 minuts stilhed til at tænke sig om. Én ville gerne sige til sin søster, at søsteren talte alt for grimt til barnet. Barnet mente, at det var fordi søsteren selv var ked af, at forældrene var blevet skilt. Linda var søster, Hanne observerede. Når rollespillet kørte fast, lavede vi freeze, og talte om, hvordan barnet kunne komme videre med gode råd fra de andre børn og gruppelederne. Næste barn ville gerne afbryde, når far og pap-mor skændtes. Barnet syntes at pap-mor bestemte for meget. Hanne var far, Linda var pap-mor, diskussionen foregik ved middagsbordet. Gruppelederne var højroastede og barnet sagde (som det havde lært) ”Jeg har brug for....” Rollespillet fortsatte, og efter freeze, trampede barnet i jorden og råbte ”stop, jeg har brug for, at I ikke skændes mere”. De andre børn bifaldt udbruddet, og flere gange lo børnene ad den karikerede form.
- Alle dannede kreds om bordet, holdt hinanden i hånden, lyset blev pustet ud og vi sagde ”Vi finder udveje”. Og farvel og tak!

6. møde

- Siden sidst. For at øve børnene i at ”træde frem”, skulle børnene denne gang rejse sig op, når de tog/fik talestenen. Dette hindrede dem ikke. Et barn rakte hånden op, og fortalte, at det havde været oppe at skændes med sin mor siden sidst, og fortalte, hvad det havde gjort, for at klare den situation. Gruppelederne rådspurgte de andre børn, hvad de gjorde, når de var oppe at skændes med deres forældre.

- Så fik børnene lektier for: De skulle tegne et glædesbjerg, hvor de skrev, hvad der gør dem glade. De forstod det ikke rigtigt, så Linda skrev det ned til dem, imens vi legede afslutningslegen.

Da gruppen var gået, sad gruppelederne og erkendte, at de nok havde for store ambitioner. Gruppelederne oplevede at have så mange uafprøvede lege og metoder, og ønsker for børnene. Og at børnene var så villige.

7. møde:

- Siden sidst: Fik I sagt noget hjemme? Eet barn havde prøvet at sige til far, hvad det havde øvet i rollespil, men far hørte ikke efter. Eet barn havde fået ændret samkvem med far, idet barnet havde spurgt sin bror, om de sammen skulle sige det. Så sagde de det til mor, og fordi de savnede far, lod det sig let gøre, at finde en ekstra dag i løbet af ugen, hvor børnene er hos far. Eet barn fortalte, at nu havde far fået en kæreste, og det var barnet rigtig glad for.
- Er der noget I ville ønske, at vi havde nået i gruppen? Her ville børnene gerne have øvet mere rollespil.
- Hvem vil I nu tale med, når børnegruppen slutter? Vi tog en runde og alle blev sat i gang med at tænke, hvem de kunne gå til. Det færdiggøres næste gang.
- Busleg. Hver især går vi gennem bussen, og hver passager skal sige, hvad de godt kan lide ved den person, der går ned gennem bussen.
- Lektier fra sidst: Glædesbjerget. Hvad har du tegnet på bjerget? Tre børn havde ikke lavet tegningerne færdige, men da vi så spurgte, hvad der ville have været på tegningen, var de helt parate til at svare. Tegningerne er lagt i børnenes mapper til udlevering den sidste dag.

8. møde

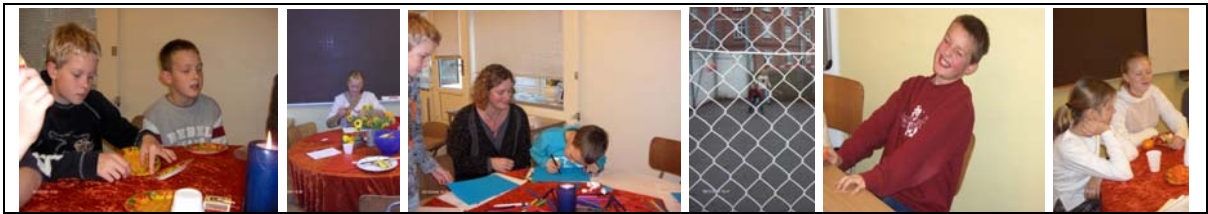
I dag er en speciel gang, da det var sidste gang i gruppen.

Gruppelederne spurgte børnene om:

- Har I brug for hjælp til at sige noget derhjemme (gruppelederne lavede aftaler med 2 af børnene om dette).
- Er der noget I gerne ville have haft at vi snakkede (mere) om i gruppen? (Nej, een ville dog gerne have haft noget mere rollespil – gruppelederne hjælper med at formidle problemet, som det drejer sig om, til forældrene).
- Hvad gør vi uden gruppe? Redningsplanker bliver drøftet.

Forældrene kom.

- Linda viste diasshow med billeder og kommentarer fra forløbet i børnegruppen, fortalte om talesten, stopkort mv.
- Hanne underviste kort i, hvordan følelser af sorg, ked-af-det-hed, og vrede kan bevæge sig mellem hinanden.
- Fantasirejse med ressourceforankringsøvelse. Børn og forældre blev guidet gennem en kort afslapning siddende på stole, derefter skulle de tænke på gode oplevelser med stolthed, glæde og frihed, og disse blev forankret med et fast tryk mellem tommel og pegefinger for hver følelse. Til slut blev følelsen lagt i en skattekiste og gemt i hjertet.

- Gruppelederne opfordrede til spørgsmål fra forældrene, og der blev snak om det gode ved børnegruppen og metoderne, forældrenes og gruppeledernes oplevelse af børnenes udvikling. Der kom kun positive meldinger på gladder børn, men ikke alle forældre udtalte sig.
- Børnene fik deres mapper inkl. "Guld-ord" fra forældrene
- Alle dannede kreds om bordet, holdt hinanden i hånden og sagde "Vi finder UDVEJE". Og farvel og knus og tak!

5.4 Gruppeledernes faglighed

Gruppeledernes opgave var at skabe et rart og trygt rum for børnene, vise at gruppelederne tog ansvar for, hvad der skete, og at fortælle børnene om deres forventninger og ønsker for gruppen.

Som de væsentligste faglige og personlige kompetencer som en gruppeleder af en børnegruppe for skilsmissebørn skal besidde, nævnte gruppelederne:

- Personlige: Ærlighed, ægthed, respekt, lydhørhed, engagement, være betydningsfulde voksne samt holde af børn.
- Faglige: Viden om børn og deres udvikling, viden om følelser, konflikter, kriser, kommunikation og gruppeprocesser, samt evne til organisering/strukturering og fleksibilitet.

Gruppelederne finder, at sundhedsplejerskernes kompetencer er velegnede i arbejdet med børnegrupper for skilsmissebørn, da sundhedsplejerskerne har et sundhedsfremmende fokus og har fokus på børns ressourcer og muligheder. At børnegruppen for skilsmissebørn ligger i sundhedsplejens regi betyder, at børnenes problemer i forbindelse med skilsmisse opfattes som sunde og normale. Der sker ikke en unødigt problematisering.

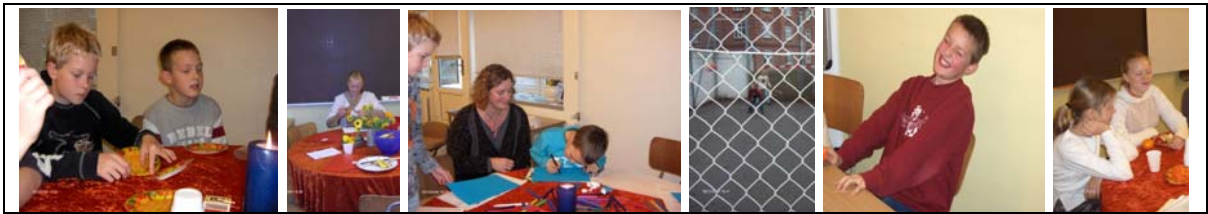
Rolle og opgavefordeling blandt gruppelederne blev afklaret undervejs og i supervisionen. Gruppelederne har arbejdet fleksibelt, og har oplevet at være så meget "på bølgelængde" fagligt og personligt, at de har kunnet tage over og supplere hinanden. Samarbejdet har været respektfuldt og ligeværdigt.

Gruppelederne som rollemodeller

Gruppelederne var åbne omkring deres egne refleksioner og diskussioner undervejs i et børnegruppemøde, og verbaliserede deres meningsforskelle. Børnene hørte gruppeledernes tanker. Gruppelederne ønskede som rollemodeller at vise, at voksne kan være uenige - men tale ordentligt sammen alligevel, tage stilling, udtrykke ordene ved at koble tanker og følelser - hvilket er svært for børn, og nå til et kompromis. Gruppelederne ville med egne åbne drøftelser gøre børnene bevidste om koblingerne mellem tanker, følelser og ord.

Gruppelederne har inddraget personlige forhold, og vist som rollemodel, at man kan fortælle om noget svært og blive ked af det.

Et særligt emne har været "at være en god lytter" og gruppelederne har vist børnene, hvordan man er en sådan.

Gruppeledernes engagement og motivation

Gruppeledernes engagement og motivation har været begrundet i, at de fra børnene har kunnet mærke, at projekt ”Børnegruppe for skilsmissebørn”, var et vigtigt stykke arbejde. Det har været givtigt fagligt og personligt at få lov til at deltage i børnenes liv, tanker og udvikling. Som neutrale personer har gruppelederne fået indblik i børnenes dybe følelser og inderste tanker.

Skriftlighed

Skriftlighed har været en del af metoden i projektet. Skriftligheden har givet gruppelederne en dybere forståelse af og bevidsthed om mål, retning og metodevalg samt skabt yderligere udvikling. Skriftligheden har givet en følelse af grundighed, og det har givet mulighed for at få et fælles sprog. Skriftligheden har skabt overblik og mulighed for at huske, vende tilbage til og bygge videre på væsentlige forhold i projektet – og holde projektet på sporet.

Supervision

Gruppelederne har modtaget supervision to gange i forløbet efter 2. og 5 børnegruppemøde ved psykolog Anne Agerbo, der ud over egen praksis, er børnepsykolog på børneafdelingen på Randers Centralsygehus. I supervision er rammerne og metoderne i projektet blevet drøftet, gruppeledernes rollefordeling og enkelte børns situation er taget op. Supervisionen har givet gruppelederne andre og nye handlemuligheder i forhold til at nå omkring børnene. Supervisionen har skærpet gruppeledernes refleksioner og har givet ny læring i arbejdet. Gruppelederne vurderer, at supervision er ”et must”.

Evaluerings

Evalueringen betød en skærpelse af bevidstheden hos gruppelederne omkring mål, metoder og indikatorer for målopfyldelse.

5.5 Børnegruppen for skilsmissebørns betydning for børnene

5.5.1 Gruppelederne

Gruppelederne var overordnet tilfredse med den udvikling, de har set hos børnene, og vurderede, at alle børnene var nået et stykke videre.

Gruppelederne oplevede, at børnene i børnegruppen har fået en øget bevidsthed om egne følelser og behov, et sprog til at udtrykke disse, og en række ”redningsplanker”, som de selv kan arbejde videre med og bruge, når de får behov for det. At børnene nu i højere grad ser muligheder og ”udveje”.

Gruppelederne valgte et tidsbegrænset projektforsløb, men vurderede, at alle børnene kunne have brug for længere tid i en børnegruppe. Måske ambitionsniveauet har været for højt, da gruppeledernes faglighed bevirker, at de tydeligt kan se børnenes behov, og de udviklingsmuligheder, som børnene har.

En af gruppelederne sagde: ”Vi har nået, det vi kunne med 6 børn og 8 gruppemøder”.

Det kan diskuteres om f.eks. 10 børnegruppemøder i alt havde ændret resultatet, men der var planlagt 8 møder, og gruppelederne er tilfredse med forløbet.

Gruppelederne vurderede, at børnegruppen for skilsmissebørn har haft følgende betydninger for børnene:

Emotionelt/personligt:

- Børnene er mere i stand til at fortælle om det svære.
- Børnene er mere nuancerede i deres følelsesudmeldinger.
- Børnene tør i hørere grad sige, hvad de mener, kan bedre mærke hvad de gerne vil og kan udtrykke det.
- Børnene er blevet mere opmærksomme på at vælge reaktioner ud fra at en reaktion både kan være at sige noget eller at blive stille. F.eks. hvornår, hvordan man vil sige det og til hvem, og hvorfor det også kan være klogest at tie stille.

Socialt/adfærdsmæssigt:

- Børnene har hjulpet hinanden til at finde udveje.
- Børnene har støttet hinanden ved at stille spørgsmål og give råd.
- Børnene har reageret på hinandens historier med gode råd og f.eks. forargelse.
- I pauserne har børnene leget på kryds og tværs og bevæget sig mellem hinanden.

Gruppelederne har kunnet se/vide, at det enkelte barn har åbnet sig og følt sig forstået og lettet, ved direkte at spørge barnet, f.eks. om der er mere, barnet vil sige, om barnet har brug for flere vinkler – og om talestenen kan gå videre, samt ”når pusten går af”. Gruppelederne har oplevet, at børnene ser forløste ud, læner sig tilbage på stolen, ser ud til at have det rart, retter hovedet op, har øjenkontakt til gruppelederne og de andre børn, samt giver store farvelknus.

5.5.2 Forældrene

Forældresamarbejdet har bestået i kontakten til forældrene ved informationsmødet, et midtvejsbrev¹² og det fælles afslutningsmøde¹³ ved det 8. børnegruppemøde. I forløbet har kontakten primært bestået i ”småsnak”, når forældrene bragte eller hentede deres børn. Såfremt forældrene havde brug for rådgivning eller lign., er dette sket i regi af sundhedsplejerskens normale arbejde.

¹² Midtvejsbrev – bilag 3.

¹³ Invitation til afslutningsmøde – bilag 4.

I kontakten med gruppelederne oplevede forældrene, at der har været en god kontakt og en stor indlevelsesevne fra gruppeledernes side. Der har været mulighed for at ringe til dem begge to eller få en snak, hvis man havde brug for det, og der blev sendt infobreve med hjem. Gruppelederne var altid venlige, lyttende, havde god tid og snakkede altid positivt. Der blev taget hensyn til børnenes tillid og troværdighed.

Forældrene kunne have ønsket mere information om, hvad der kunne være af arbejdsområder m.h.t. deres børns problematikker, som forældrene selv kunne gøre noget ved. Evt. individuelle samtaler med barnet.

Forældrenes oplevelse af informationsmødet

Forældrene oplevede at modtage den information ved informationsmødet, som de havde brug for.

En forælder efterlyste, at man involverede barnet lidt mere, da der var meget voksen snak.

En anden forældre ønskede, at der havde været mere tid og mere fokus på familiens problematikker og gerne hjælp til dette.

Giver børnene mere udtryk for følelser og behov?

5 forældre oplevede, at deres barn gav mere udtryk for sine følelser og behov nu end før børnegruppen. 3 forældre oplevede ikke dette og en forælder var i tvivl.

Som eksempler på, hvordan barnet gav udtryk for sine følelser, svarede forældrene:

- Mit barn giver flere spontane kram og knus.
- Mit barn er bare generelt blevet bedre til at give udtryk for, når der er noget, der går det på.
- Mit barn har lært, at det skal tænke på sig selv først. Vi voksne skal nok klare det. Mit barn er blevet bedre til at udtrykke de følelser, der raser. Især når mit barn er ked af det.
- Mit barn kommer selv med ønsker om mere samvær, og er mere afbalanceret.
- Giver højlydt udtryk for, hvis tingene ikke passer med de tanker barnet har med hensyn til weekendarrangementer – og foreslår evt. at bytte eller et fælles arrangement med sport eller skole.
- Både og, mit barn har aldrig været god til at fortælle ret meget, når tingene lige er sket. Det kan godt være længe siden, men så kommer det, og der skal tænkes meget over, hvad der er sket.

En forælder svarede, at børnegruppen har betydet, at barnet giver endnu mindre udtryk for sine følelser og ikke vil tale ”dybt”.

Er børnene blevet gladere?

6 forældre oplevede at deres barn var blevet gladere, og 3 forældre oplevede ikke dette.

Forældrene havde iagttaget følgende:

- Mit barn smiler mere, lukker sjældent af for en konflikt, men snakker deltagende med.
- Mit barn er bedre nu til at mærke og give udtryk for egne behov. Mit barn vil gerne gøre alle glade og er bedre til at mærke sig selv.
- Der bliver grinet og sunget mere end normalt, og der bliver også hjulpet mere til hjemme med de forskellige opgaver.
- Det er ret nyt hos os. Mit barn græder ikke så meget mere og ikke så længe ad gangen.
- Jeg føler som forælder, at mange ting er fuldt på plads. Mit barn er ikke så opfarende, og mere omsorgsfuld.
- Mit barn synger meget, og giver spontant knus og kys. Mit barn glædede sig altid til mandagen.

Hvad har forældrene særligt bemærket omkring deres børns udvikling/reaktioner, imens barnet har deltaget i børnegruppen?

Forældrene svarede:

- Barnet er mere åbent, mere deltagende i aktiviteter.
- Barnet er blevet mere åbent omkring følelsesmæssige emner.
- Mit barn er blevet bedre til at sige fra og forstår at faderen ikke ændrer sig, han vil gøre, som han plejer og ikke tænke på barnets følelser og behov.
- Børnegruppen var et lukket forum, hvor barnet kunne få lejlighed til at sige, det hun ellers ikke kan. Problemet er, at det forblev en hemmelighed.
- Mit barn er blevet mere negativ overfor sin far: Eks. mindre lydhor m.m.
- Mit barn er blevet bedre til at udtrykke sine følelser.
- Mit barn er glad og veltilpas, og er blevet meget bedre i skolen. Kan bedre følge med i timerne. Det er ikke svært at lave lektier.
- Mit barn giver klart udtryk for utilfredshed, dog også glæde. Det virker som om barnet hviler i sig selv, og er mere selvsikker.
- Én forælder har ikke bemærket nogen særlig udvikling/reaktion.

Hvad har børnenes deltagelse i børnegruppe betydet for forældrene?

- En erkendelse af, hvor vigtigt det er at acceptere og erkende og støtte sine børn i deres tanker og følelser.
- Jeg har været glad for, at mit barn har fået mulighed for at åben op for nogle svære ting. Ting som måske var gået i glemmebogen, da det flere år siden.
- Det har været godt at vide, at har der været noget mit barn gik og tænkte over, var der mulighed for at tale med andre børn på samme alder. At vide at mit barn fandt ud af, at mit barn ikke var det eneste i verden, der måske havde de samme problemer.

- En dejlig fornemmelse af at vide at barnet får snakket ud, og det har givet mig et stort spørgsmålstejn om, hvad barnet går og tænker på.
- Det har glædet mig utroligt meget, at nogle udenforstående har hjulpet mit barn lidt på vej.
- At jeg også ved, at mit barn har fået talt med andre om de problemer, det måtte have, og som det ikke vil snakke/tale med forældre om.
- Tænker mere over, hvordan børnene har det og får snakket om de evt. konflikter, de går med.
- At det måske kunne hjælpe mit barn, hvis det havde problemer.
- Min datter forblev lukket, så jeg som forældre følte ikke, jeg fik en fornemmelse af, hvad der rører sig i hende.

Forældrenes ønsker om fremtidige tilbud til deres børn og dem selv

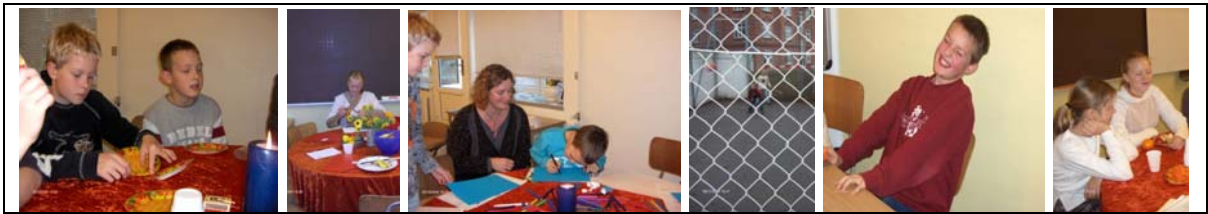
- Et mor/barn tillids kursus.
- Forældre/barn-kend-hinanden kursus eller lignende.
- Det er lidt svært at sige, men mit barn vil savne gruppen.
- At det evt. kunne fortsætte, måske over en lidt længere periode.
- Jeg ved ikke, hvordan jeg kan hjælpe hende. En gruppe for mor, far og barn/børnene – måske urealistisk, for lukkethed var medvirkende årsag til skilsmissen.
- Nogle værktøjer til at løse grundlæggende problemer med. Noget længere forløb, måske med psykologtimer.
- Bare søskende kunne have deltaget.

Har børnene stadig brug for børnegruppen?

På spørgsmålet om, hvorvidt barnet stadig har brug for børnegruppen svarede 5 forældre ja, én forældre svarede nej og 3 forældre var i tvivl:

Forældrene gav følgende begrundelser:

- Børnegruppen er et sted, hvor man kan tale uden at føle sig illoyal
- Ja, mit barn har givet udtryk for, at de møder har mit barn været glad for at deltage i, og har set frem til med glæde hver mandag – at skulle mødes med de andre børn, og Hanne og Linda.
- Mit barn er meget glad for at gå til disse møder og er meget glad når det kommer hjem.
- Mit barn mangler og savner helt sikkert nogle udenforstående at snakke med – også børnene. Jeg håber, vi kan finde en måde, så de (børnene) evt. kan ses en gang imellem.
- Jeg tror, der er sat en del ting på plads – og vi er blevet bedre til at snakke og få tingene af bordet. Jeg tror, der er risiko for, at tingene ”altid” vil blive ordnet af andre.
- Jeg tror ikke, det gør den store forskel for mit barn.
- Det var for kort tid/forløb til, at mit barn kunne fornemme, at det kunne være godt for hende, at lære at åbne sig op.
- 3 mdr. er ikke tid nok.

- Mit barn siger, at det er ked af, at det er slut. Men det handler meget om, at mit barn synes, det var hyggeligt.

Forældrenes anbefaling til andre ikke samboende/skilte forældre

Samtlige 9 forældre anbefalede andre forældre, at deres børn deltager i en børnegruppe, såfremt en sådan findes.

5.5.3 Børnene

For at få en kvantitativ indikation af børnegruppens betydning for børnene, udfyldte børnene ved 3. og 8. børnegruppemøde 2 forskellige smiley-skemaer.

Ved smiley-skema 1 blev børnene bedt om at sætte kryds på en skala vedr. hvor glade de var indeni, og ved smiley-skema 2 blev de bedt om at give udtryk for - ved hjælp af 5 forskellige smiley-ansigter (fra glad til meget ked af det - fra 1-5), hvordan de havde det indeni "for det meste", i forhold til skole, hos far, hos mor og ved sengetid.

Smiley-skema 1

Sæt kryds på linien for hvor glad du er indeni:

Ved 3. børnegruppemøde:

x	x x	x	x x
- 5	0		+5
Meget ked af det			Meget glad

Ved 8. børnegruppemøde

	x	x	x	x	x x
- 5				0	+5
Meget ked af det					Meget glad

5 børn oplevede at blive gladere indeni og 1 barn oplevede det modsatte. Dog "rykkede" det barn, der ikke oplevede at blive gladere indeni, "et smiley-ansigt op" under "for det meste" ved smiley-skema 2.

Smiley-skema 2

Sæt kryds ud for det ansigt der passer bedst med hvordan du har det indeni i de forskellige situationer:

Ved 3. børnegruppemøde:

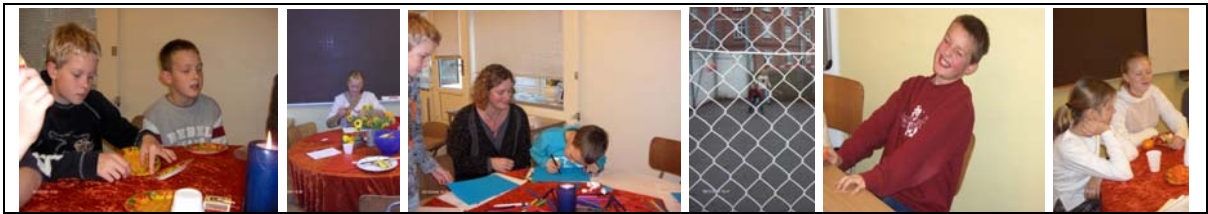
Hvordan har du det indeni.....	 1	 2	 3	 4	 5
for det meste	x x x	x x		x	
i skolen	x x x x x			x	
hos far	x x x	x x		x	
hos mor	x x x x	x x			
ved sengetid	x	x x x			x x
I alt	16	9		3	2

Sæt kryds ud for det ansigt der passer bedst med hvordan du har det indeni i de forskellige situationer:

Ved 8. børnegruppemøde:

Hvordan har du det indeni.....	 1	 2	 3	 4	 5
For det meste	x x x x	x	x		
i skolen	x x x x	x x			
hos far	x x x x x	x			
hos mor	x x x x x			x	
ved sengetid	x x	x		x x	x
I alt	20	5	1	4	1

Der tegnede sig ikke et markant billede af børnenes udvikling under børnegruppens forløb.

Både ved det 3. og 8. børnegruppemøde satte børnene 25 krydser ved de 2 gladeste smiley-ansigter – dog er der 4 krydser mere ved det allergladeste ansigt efter det 8. børnegruppemøde.

”For det meste”: 5 børn satte deres kryds ved ansigt 1 og 2 ved 3. børnegruppemøde og 1 barn ved ansigt 4. Ved 8. børnegruppemøde satte 3 børn igen kryds ved ansigt 1. Barnet, der satte kryds ved det 4. ansigt, satte kryds ved det 2. ansigt. Et barn rykkede fra ansigt 2 til 3. Et barn rykkede fra ansigt 2 til 1.

”I skolen”: Ved 3. børnegruppemøde satte 5 børn kryds ved ansigt 1 og et barn ved ansigt 4. Ved 8. børnegruppemøde flyttede barnet, der satte kryds ved ansigt 4, til ansigt 2. Et barn rykkede fra ansigt 1 til 2.

”Hos far” satte 3 børn kryds ved ansigt 1, 2 børn ved ansigt 2, og et barn ved ansigt 4 ved 3. børnegruppemøde. Barnet, der satte kryds ved ansigt 4 flyttede sit kryds til ansigt 1, og 5 børn havde deres krydser ved ansigt 1, og et barn rykkede fra ansigt 1 til 2 ved 8. børnegruppemøde.

”Hos mor” har alle børn ved 3. børnegruppemøde sat kryds ved ansigt 1 og 2. Ved 8. børnegruppemøde rykkede et barn fra ansigt 2 til 1, og et barn rykkede fra ansigt 2 til 4.

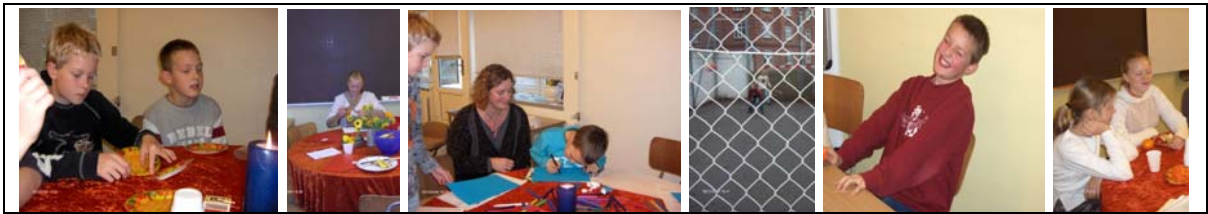
”Ved sengetid” satte 1 barn kryds ved ansigt 1, 3 børn ved 2, og 2 børn ved ansigt 5. Ved 8. børnegruppemøde forblev det ene barns kryds ved ansigt 5, og det andet barn rykkede til ansigt 4. Det barn, der havde sat kryds ved ansigt 1, rykkede til ansigt 4. 2 krydser blev rykket fra ansigt 2 til 1 og et kryds forblev ved ansigt 2.

Hvem syntes barnet skulle begynde i børnegruppen?

Det var børnenes forældre, der synes at barnet skulle begynde i børnegruppe, og det blev drøftet derhjemme. Nogle børn syntes det var en god idé, mens andre var lidt mere tøvende.

Børnene sagde:

- *”Min mor fik et brev og spurgte om jeg ville være med. Og så sagde jeg, at jeg godt kunne tænke mig at være med og se hvordan andre har det. Vi snakkede om det hjemme. Jeg vidste godt, hvad det gik ud på: At snakke om skilsmisse”.*
- *”Min mor sagde - du kommer af med dine problemer”.*
- *”Min far og mor sagde, at jeg havde godt af at gå i denne gruppe. Da jeg ikke fortalte så meget, så kunnet det jo godt være, jeg havde et eller andet jeg var ked af”.*
- *”Jeg sagde ja - det lød godt og sjovt. Slet ikke som jeg troede, det var - det var meget bedre”.*

- ”Jeg syntes, det lød kedeligt. Da man skulle snakke det meste af tiden. Det er jeg ikke så meget for. Man da der kom de der lege og hygge på - så var det ikke så værst alligevel”.

Børnenes problemer ved projektstart

Ved interviewene med børnene ved projektafslutning, nævnte børnene følgende konkrete problemer, som de kunne huske, de havde ved projektstart:

- Når min far nogle gange svigter mig og min lille søster.
- Det var min mors kæreste. Jeg havde svært ved at skulle holde det hemmeligt.
- Jeg savnede meget mine forældre. Der var søskende problemer. Min søster kunne bare ikke forstå det.
- Mig og min lillebror var ikke så tit ude hos min far.
- Et barn kan ikke huske noget problem, og siger: Det kom først senere, da vi begyndte at snakke om det.

Et barn kunne ikke huske noget problem.

Børnenes mål med at komme i børnegruppen ved projektstart

(der henvises til side 14).

Børnenes syn på børnegruppens metoder

Hvad laver børnene i en børnegruppe – og hvad synes børnene bedst om?

Ved interview med børnene, blev børnene bedt om at give 5 svar på: Hvad laver man i en børnegruppe? Derefter prioriterede børnene de forskellige svar i forhold til, hvad de synes bedst om.

Prioritet	Aktiviteter					
1	Lege lege	Sjovt at være i en børnegruppe og snakke om tingene	Snakker om ting, man er ked af og får hjælp af andre fra gruppen	Snakker om hvordan det er at mor eller far får en ny kæreste	Får kage	Snakker om problemer
2	Hygge sig	Har det hyggeligt	Leger	Snakker om skilsmisse	Får lov til at lege	Laver ting/lege, så kommer af med problemer
3	Lege om skilsmisse	Snakker om skilsmisse	Får pause	En ”yes” følelse hvornår man er glad	Tale ud det man ikke turde sige før	Har det sjovt
4	Snakker	Snakker	Siger goddag, tænder lys, snakker om hvad der er sket siden sidst og får goddag frugt	”Talestenen” hvor vi fortæller om hvad der er sket sidst	Får lov til at tegne	Hygger sig
5	Snakke om problemer/de t svære i ens familier	Sammen med andre	Spiser kage vi har taget med hjemmefra	Snakker om følelser	Tager billeder af hinanden	Spiser – man får mad

Et barn sagde:

- *"Alt er lavet i børnegruppen. Leg, pause og spise og i gang igen. Så behøves man ikke at tænke på det hele tiden, og i afslutningslegen kommer man af med tankerne, hvis man har været ked af det. Man kommer af med tankerne i legene på en smart måde".*

Hvad synes børnene om børnegruppens struktur?

- Er 8 børnegruppemøder for meget eller for lidt?

2 børn ville gerne have haft flere børnegruppemøder. Et barn forslår børnegruppemøder op til 7. kl.

Et barn sagde:

- *"Det var for lidt. Det var så godt, og skulle have været et helt år. Det hjalp rigtig meget, og hvis der kom flere problemer i løbet af året, så havde man børnegruppen. Men jeg kan ringe til Linda – jeg har nummeret".*

3 børn fandt, at 8 børnegruppemøder har været tilpas.

Et barn sagde:

- *"Vi snakker nogenlunde om det samme hver gang".*

1 barn mente, at der kun skulle have været 6 møder, så barnet kunne have haft længere tid sammen med sin far.

Et barn foreslog, at børnegruppen oprettes igen, når barnet om nogle år bliver teenager – for "så komme alle problemerne".

- Er 2 timer for lang eller for kort tid?

Børnene fandt at 2 timers børnegruppemøde er passende.

- Hvor tit skal man komme i en børnegruppe?

Børnene fandt, at møde en gang om ugen er passende. 2 af børnene oplevede at en uge kunne føles som lang tid, da de glædede sig til at komme i børnegruppen.

Krusedullepapir og talesten

Gruppeteiderne indførte ved 3. børnegruppemøde krusedullepapir. Børnene fandt, at de bedre kunne høre efter, hvad de andre sagde, og at de havde noget at lave, samtidig med at de hørte, hvad de andre sagde.

Et barn sagde:

- *"Krusedullepapir kan bruges til at skrive råd ned, så man kan få dem med hjem, da det ikke er til at huske alt".*

Børnene var glade for talestenen, da der ikke blev talt i munden på hinanden, og det var muligt at se, hvem der talte. Et barn fandt desuden, at det var

godt, at man skulle rejse sig op, når man havde talestenen, og de andre kiggede på en.

Genogram

Børnene fandt, at genogrammet fik dem til at tænke mere over, hvem de var knyttet til i familien.

Hvad synes børnene om buslegen og fantasirejsen?

Børnene syntes, at særligt buslegen har været med til at "få det ud". Det var her de fandt ud af, at de andre har det på samme måde som dem selv, da børnene blev bedt om at fortælle, hvad der var det værste ved skilsmisse.

Børnene sagde:

- *"Problemerne blev skrevet op på en planche, og næste gang snakkede vi om dem. Vi kunne ikke huske, hvem der havde sagt hvad, og det var meningen. Vi snakkede om skilsmisseyproblemer – det er jo alles problemer – ikke kun mit. Så er det nemmere at hjælpe og få hjælp, når man har været igennem skilsmissen".*
- *"Jeg begyndte at fortælle – det var ikke så svært, da jeg kun kunne fortælle det jeg ville".*
- *"Det hjælper - for man får lidt mere ud".*
- *"Det var lidt sjov. Jeg har fundet ud af, at de andre har det lidt på samme måde som jeg har det".*
- *"Man lærer at sætte ord på - hvad vil det sige – og får mod til at sige det".*

Børnene sagde at det værste ved skilsmisse var:

- *"Mange forskellige kærester og deres børn"*
- *"Ny kæreste – svært at vænne sig til"*
- *"Når forældre lover, at det ikke går galt, hvad er sket?"*
- *"Svært når far og mor så endelig er sammen"*
- *"Savner den anden forældre – og venner det modsatte sted"*
- *"Svigt"*
- *"Ked af det"*
- *"Svært at finde ud af det i starten"*
- *"Svært af forstå, hvordan det skal blive ud i fremtiden"*
- *"Forskellige regler"*
- *"Hele tiden skifte hjem"*
- *"Når forældrene er kede af det"*
- *"Kammerater gad ikke at lege"*
- *"Komme til at græde"*
- *"Ikke hjælp til at binde de to hjem sammen, ikke hjælp til at ringe til mor".*

Buslegen blev også brugt i forbindelse med at opbygge børnenes selvværd og positive selvfølelse, da de skulle sige gode ting om hinanden.

Et barn sagde:

- *"Ikke lige så spændende at skulle sige, hvad man kunne synes om hinanden - lidt pinligt. Hvis man skulle sige det til en dreng. Men det var også lidt sjovt at få gode ting at vide om sig selv".*

Børnene sagde om fantasirejsen:

- *"Fantasirejsen har ikke hjulpet på noget - men sjovt nok. Man tænker ikke på skilsmisser - man er et helt andet sted".*
- *"Det handler om at gøre gode ting og "kommer over på den anden side på en god måde".*

Hvad snakker man om i børnegruppen?

Børnene syntes, det vigtigste man skal snakke om i børnegruppe er, alle de ting man har problemer med i forbindelse med skilsmissen. F.eks. far eller mors nye kæreste, hvordan man har det, hvordan man vil få det sagt til sine forældre osv.

Børnene har oplevet, at det der snakkes om i børnegruppen er:

- *"Yes og nej følelser. Hvordan det er, at far og mor får nye kærester".*
- *"Hvordan vi har det, og hvad der er sket siden sidst, og vi får det ligesom ud".*
- *"Hvordan man skal få det sagt helt ud".*
- *"Hvis man vil sige noget til far og mor, så snakker man om det i børnegruppen og går hjem og siger det".*
- *"Det er nok om det der skilsmisse".*
- *"Mest om at savne, da det er det, vi alle har mest problemer med".*
- *"Skilsmissen".*

Et barn sagde:

- *"I starten havde jeg ikke lyst til at snakke – men nu vil jeg gerne være først".*

Børnene fandt, at de kunne sige det, de havde lyst til i børnegruppen, og at der var ting, de kun kunne snakke om i børnegruppe. F.eks. at mor og far har fået nye kærester, "hvad jeg føler" osv.

Børnene har altid fået sagt det, de ville i børnegruppen.

Børnene sagde:

- *"Jeg har fået sagt det, jeg ville - lige bortset fra det med min mors kæreste, men jeg fik det sagt til sidst. Det var rigtigt godt og det lettede. Og jeg fik en snak med mor bagefter".*

- *"De andre og Hanne og Linda er prøveklude, så man først kan snakke om det i børnegruppe, og så bedre kunne sige det til forældrene".*

Hvordan har børnene det med at snakke om skilsmisse?

I starten da børnene skulle give udtryk for deres følelser og tanker omkring skilsmissen, var de lidt nervøse og bekymrede for, hvad de andre børn ville sige, om de kunne stole på hinanden, og der blev ikke sagt så meget. Men efterhånden som de lærte hinanden at kende, oplevede de, at de frit kunne fortælle, og var glade for og lettede ved at gøre det.

Børnene synes det er blevet nemmere at snakke om det der er svært, når ens far og mor er skilt.

Et barn fandt, at snakken nogle gange "kører i det samme", og det kunne godt irritere barnet, men barnet var samtidig klar over, at det var nødvendigt for Hanne og Linda, for at få noget at vide.

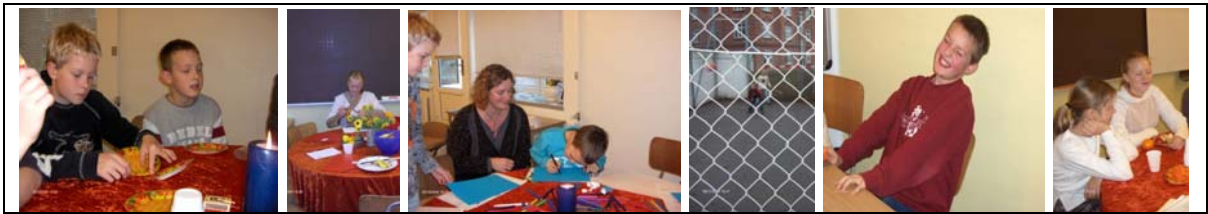
Børnene fortalte:

- *"I starten var man rigtigt åh nej åh nej. Det er nemmere, når man har været der 8 gange".*
- *"Jeg vidste ikke, hvornår jeg skulle sige det med min mors kæreste – om det skulle være nu eller vente til næste gang. Min mormor gav mig tillid nok til at sige det. At jeg ikke skulle være bange for, hvad de andre ville sige".*
- *"Man får det selv ud, når man snakker om det, og så er det ovre".*
- *"Det er godt at stå frem og sige noget en gang imellem - det var godt at Hanne og Linda fandt på det, så får man mere styrke, og det har man brug for".*
- *"Det er godt at snakke, så får man opklaret problemerne".*
- *"Jeg har det godt med at snakke om det, så jeg kan fortælle andre, hvordan jeg har det".*
- *"Jeg synes jo ikke, det er så spændende at snakke dybt. Børnegruppen er lavet for at snakke om skilsmisse. Så det er ok".*
- *"Nogle gange føler jeg mig udenfor, og det bliver kedeligt. Når det ikke handler om mig, og hvis jeg ikke selv har noget at sige, så kan de andre lige så godt snakke".*
- *Ja – det er meget nemmere at snakke om skilsmissen. Jeg har ikke noget imod det mere. Det er ikke sådan, at jeg bliver ked af det.*

Hvad betyder det at få råd fra de andre børn eller give de andre børn råd?

Når børnene hørte om hinandens problemer, og hvordan de har tacklet disse, så tænkte de, om de kunne gøre sådan eller ikke gøre sådan. De fik samtidig lyst til selv at sige noget og give råd. Børnene havde det rart med, at de andre børn havde oplevet det samme som dem selv og tænkte det samme.

Børnene fortalte:

- *"Måske har jeg prøvet det samme og kan give råd".*
- *"Det er godt at få råd fra de andre børn, så ved man nogenlunde, hvad man skal gøre - de ved måske lidt mere. Og de ved, hvad det handler om".*
- *"Man ved, at de andre vil høre efter, hvad man siger".*
- *"Det kan være, at de prøver det derhjemme".*
- *"Det er rart at hjælpe andre".*
- *"Dejligt at få gode råd, så ved man, hvad man kan gøre og ikke gøre".*
- *"Når man giver råd, så er man også med til at hjælpe nogle andre. Samtidig er det svært at snakke om en selv".*
- *"Det er godt at få gode idéer – det kan hjælpe rigtig meget. Og det er godt selv give gode idéer til andre".*
- *"Man kan huske et godt råd, når man savner sin far".*

Hvad har børnene lært om at tackle "at være ked af det"?

Når børnene har oplevet, at blive ked af det i hjemmet, har de lært følgende i børnegruppen:

- *"Jeg har lært, at man skal sætte sig hen og snakke med en af sine forældre. Det gjorde jeg ikke før – det gør jeg nu og får sagt noget mere".*
- *"Jeg prøver at lære ikke at være så sur på min lillesøster som i starten. Jeg bruger råd, jeg har fået af dem alle sammen. Jeg har fået meget med på vejen. Når jeg virkelig trænger til at høre, at der er nogen der kan lide mig, finder jeg mappen frem, hvor Hanne og Linda har samlet det hele. Der står kun positive ting. Jeg har fået sagt nogle ting hjemme, som jeg har været træt af. Det har jeg lært ved at spille skuespil i børnegruppen, og det er gået godt. Ikke alle problemer er blevet løst, og der har været for lidt tid til skuespil. Voksne tænker ikke altid, som vi tror, de gør".*
- *"Der er altid to sider af tingene - som Linda siger".*
- *"Engang da jeg var ked af det og var rigtig sur på min mor, tænkte jeg på min far og tog min dyne og krammede den og sagde: Far - jeg elsker dig og gid jeg var ved dig".*
- *"Jeg brugte et råd fra en af de andre: Hvis jeg savner sin far, så kan man spørge, om man må få en af hans t-shirts, og så give en bamse den på og så ligge med den. Og det samme med ens mor".*
- *"Jeg tænker på tingene, de har sagt om mig. Tænker på Fantasirejsen, den er spændende, og jeg får lyst til at lave min egen fantasirejse".*
- *"Tage noget slik hvis man har noget. Ellers ikke noget"*
- *"Jeg bruger min vilje og følelse. Jeg tænker over, hvordan jeg har det. Om det er nu, jeg skal sige det eller ikke skal. Om jeg siger det afhænger af, hvor meget tillid jeg har".*

2 af børnene havde ikke tænkt på, om de bruger det, de har lært – "der er sagt så mange ting".

Har børnene fået venner i børnegruppen?

De fleste børn kendte eller havde set hinanden før, enten da de gik i samme klasse eller parallelklasse.

Børnene sagde om hinanden, at de er gode venner, og at de andre er søde og sjove.

Børnene mødtes ikke i fritiden, men til forskel fra tiden før børnegruppen, sagde de "hej" til hinanden, når de mødtes, snakkede og vidste, at de var der for hinanden.

Børnene fortalte:

- *"Før havde jeg ikke en som "en pige i gruppen" – jeg vidste ikke, hun var skilsmissebarn".*
- *"Dem i børnegruppen ved meget mere om mig end de andre børn".*
- *"Jeg er blevet venner med en fra parallel-klassen".*
- *"Vi har ikke brugt hinanden endnu - men det kan jo komme".*
- *"En" har spurgt, om han må gå hen til mig spørge om noget. Det ville han gerne. Bare det ikke er lige, når jeg spiller fodbold".*

Børnenes syn på gruppelederne

Om gruppelederne i børnegruppe sagde børnene: De er omsorgsfulde, kan sætte sig i børnenes situation og forstå dem. De er søde, rare, rolige og venlige, spørger meget til hvordan man har det, lytter, hjælper, giver forslag, er sjove at være sammen med, med på et godt grin, gode til at fortælle, er fjollede, har humor, er bestemmende og finder på sjove idéer.

Børnene har næsten altid kunnet forstå, hvad Hanne og Linda har sagt eller spurgt om, ellers har børnene spurgt.

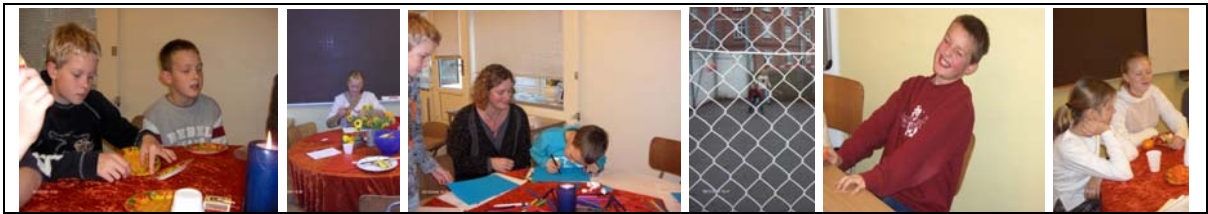
Børnene sagde:

- *"De voksne har ikke manglet noget".*
- *"Nogle gange taler de til mig som en 3-årig. Det er lidt irriterende".*
- *"De er bestemmende, og det synes jeg er ok. Man skal ikke råbe op - de siger det på en god måde".*
- *"Det er igen det med at snakke dybt – men på den anden side, det skal vi jo".*

Hvordan er det gået med børnenes problemer?

Børnene sagde:

- *"Der er ikke ændret noget".*
- *"Det er stadig det samme".*
- *"Måske en lille forandring nogle gange hvis jeg siger noget, forstår mine forældre mig bedre. Jeg har lært at snakke med mine forældre. Men nogle gange har de ikke tid, hvis de er stressede. Når jeg har taget*

mig sammen til at sige det, så er det irriterende, og så bliver jeg ked at det. Så må jeg prøve igen, men det er svært”.

- *”Mit savn er helt væk. Følelsen af savn er væk, fordi jeg har fået gode idéer fra de andre til, hvad jeg kan gøre”.*
- *”Jeg er kommet af med mange problemer, og jeg tror ikke, de bare sådan kommer tilbage”.*
- *”Vi fik snakket om det og så kom jeg mere hos min far. Jeg prøvede at sige det i skuespillet, hvor de andre var ens brødre, søstre og forældre”.*

Hvad vil børnene savne ved børnegruppen?

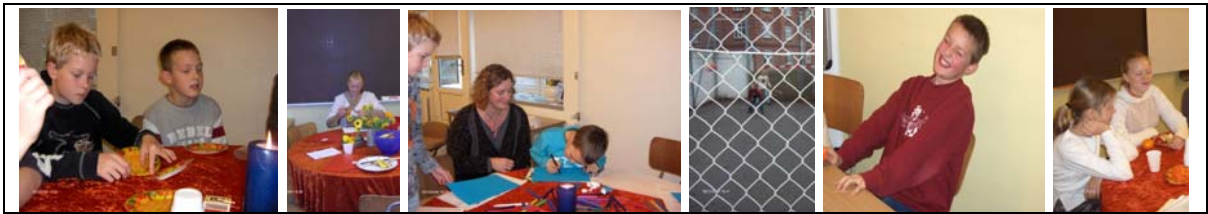
Børnene ville savne følgende ved børnegruppen:

- *”At kunne snakke om alle de ting der er derhjemme og fortælle til nogen, hvad der er sket siden sidst og lege sjove lege til allersidst”.*
- *”Det er at snakke sammen. Det er meget vigtigt. Det er synd, man ikke kan det”.*
- *”Kage og legene”.*
- *”Hyggen med kage, riskager, saftvand og frugt. Sidde rundt om bordet med stearinlys og tegne på krusedullepapir”.*
- *”Jeg kan stadig gå hen til nogen fra børnegruppen”.*
- *”Jeg vil savne Linda og Hanne og mine venner, og savne det var om mandagen. Det var rigtig sjovt. Jeg er kommet af med savnet for mine forældre, men nu har jeg fået et nyt savn (børnegruppen)”.*
- *”At være sammen med børnene”.*

Hvad siger børnene, at en børnegruppe for skilsmissebørn er?

Hvis børnene møder et skilsmissebarn og skal fortælle, hvad en børnegruppe er, ville de sige:

- *”Det kan godt betale sig. Jeg ville fortælle, at da jeg gik i børnegruppe, da havde vi det altid sådan, at vi snakkede om skilsmisse, og når far og mor får en ny kæreste, og så skal man altid være glad, når man går ud af døren”.*
- *”Det er rigtigt godt for en, at man kommer af med mange problemer, man får tillid til en selv og hinanden. Det er helt vildt godt. Jeg har fået det bedre helt klart. Man får det bedre med sine følelser og vilje. Og får det sagt.*
- *Der er mange der er – skilsmissebørn, og jeg synes de skal komme i en børnegruppe – ”der lærer du at sige det ud”.*
- *”Man skal overveje, om man vil gå i børnegruppe - for det er godt Det kommer an på, om man elsker at snakke dybt eller slet ikke vil snakke om sig selv og ens familie. Jeg havde det nogenlunde med at snakke dybt, men samtidig irriterede det mig også. Det er svært at snakke dybt – det er noget, man skal over for sådan er livet. Jeg kan godt overleve uden børnegruppe, men det vil være svært. På nogle områder, skal man være stærk. Jeg fik hjælp til at få nogle ting sagt til min forældre og*

søskende, fordi jeg sagde det i børnegruppen, og fik råd fra de andre og de voksne”.

- ”En børnegruppe er et sted, hvor man snakker om tingene og om ens familie, om hvad man er ked af, hvad man har brug for, og et sted som er hyggeligt at være, og det er bare dejligt at være i”.
- ”En børnegruppe handler om, at man får løst sine problemer, uanset hvor store de er. Man får det løst, får det sjovt og tænker ikke på hele tiden det, mens man er der. Alle dem der har problemer skal bare komme, og det er en rigtig god ting. Hvis man kommer på venteliste, så er det en god ting at glæde sig til. Man kan sige hele vejen er positiv”.
- ”De hjælper dig med at få sagt en masse ting. Det er godt at gå i en gruppe.
- Så får man det sagt derhjemme - det der irriterer en”.

Et barns ønske:

- ”At man skal lave børnegrupper i andre byer”.

6. Konklusion

Fortolkning, diskussion og sammenfatning

6.1 Fortolkning

Indledningsvis gives en samlet opfattelse af projekt ”Børnegruppe for skilsmissebørns” virke og betydning.

Formålet var:

- at skilsmissebørn lærer at mærke deres følelser og behov, være bevidste om dem, acceptere dem og udtrykke dem,
- at børnene lærer at dele svære tanker og følelser med ligestillede,
- at børnene føler sig set, hørt og forstået,
- at deres handlingskompetencer øges,
- at børnene får øget selvværd og en øget positiv selvfølelse,
- at de støttes i at mestre deres (nye) situation,
- at der arbejdes med de ressourcer, det enkelte barn har, således, at de bedre kan bevæge sig ud i livet på ny.
- at skilsmissen bliver en accepteret del af børnenes livshistorie.

Projektet startede med en mangesidig vidensindsamlingsfase, og forberedelse af projektets interessenter gennem notits i skolebladet, opslag, invitationer osv.

Særligt informationsmødet gav gruppelederne væsentlig information om børnenes livsverden, og det forberedte samtidig børnene til at komme i gruppen. Æt barn, der deltog i børnegruppen, var forhindret i at deltage i informationsmødet, og senere viste det sig, at barnet manglede den information og selv efterspurgte denne.

Børnegruppens metoder har været en kombination af gruppeprocesfremmende aktiviteter og individuelt udviklende aktiviteter. Aktivitets- og materialeviften har indeholdt rollespil, busleg, fantasirejse, glædesbjerg, redningsplanker osv., og centralt har stået gruppeprocessen, kommunikationen og sprogbruget.

Gruppeprocesserne har givet børnene mulighed for at tale med andre børn i samme situation, at kunne spejle sig i andre, og ikke have følelsen af at være det eneste skilsmissebarn i verden. Gruppen har givet børnene samhørighedsfølelse, mulighed for at lytte til de andre og bruge det hørt til egen bearbejdning af skilsmissen. I gruppesammenhæng er der langt flere muligheder for input på baggrund af børnenes forskellige erfaringer. Det tager tid før børnene "åbner sig" – det skete ved det 4. børnegruppemøde.

Kommunikationen og sprogbruget kan beskrives som anerkendende, nysgerrigt og omsorgsfuldt.

Gruppeliderne udviklede en metode med 3 elementer: Spørge ind og støtte barnet, generalisere og få kommentarer fra de andre børn i gruppen.

Det har været gruppeledernes faglighed og personlighed, der gennem deres bevidste og refleksive faglige valg omkring mål og metoder har fremmet børnenes evne til at mærke deres følelser, stå ved dem og udtrykke dem.

Vedr. børnegruppens struktur med 8 gruppemøder á 2 timers varighed med en uges mellemrum fandt 3 af børnene og gruppelederne, at denne struktur har været passende. Dog kunne gruppelederne forestille sig at eksperimentere med andre strukturer, så det bliver muligt at sammenligne forskellige former og strukturer.

Gruppens afslutning skal forberedes gennem en passende lang periode, hvilket i børnegruppe særligt skete ved 7. og 8. børnegruppemøde. Forberedelsen skabte en håbefuldst overgang fra gruppe-medlemskab til post-gruppe-medlemskab, og afslutningen skabte "en bro til selvstændighed" (Levine, 1967).

Et barn sagde:

"Jeg er kommet af med mange problemer, og jeg tror ikke, de bare sådan kommer tilbage".

Er formålet nået?

Børnegruppen har haft betydning for alle børnene ved, at de har fået en øget bevidsthed om egne følelser og behov, et nuanceret sprog til at udtrykke disse, og en række "redningsplanker", som de selv kan arbejde videre med og bruge, når de får behov for det. Børnene kan i højere grad se muligheder og "udveje".

Smiley-skema 1 underbygger, at børnegruppen har haft betydning for alle børnene.

5 børn gav ved afkrydsning i smiley-skemaet udtryk for, at de oplevede at blive gladere indeni og 1 barn oplevede det modsatte. Dog rykkede det barn, der ikke oplevede at blive gladere indeni, et smiley-ansigt op under "for det meste" ved smiley-skema 2 som udtryk for, at barnet havde fået det bedre.

5 forældrene fandt, at deres barn giver mere udtryk for sine følelser og behov nu end før børnegruppen. 3 forældre oplevede ikke dette og 1 forældre var i tvivl. Samtlige 9 forældre vil anbefale andre forældre, at deres børn deltager i en børnegruppe.

Børnene synes, at det er blevet nemmere at snakke om de svære følelser. De har oplevet børnegruppen som et sted, man får hjælp til at snakke om deres problemer, "læsse af", får råd og mod til hjemme at give udtryk for følelser og behov, og hvordan de kan reagere, når de f.eks. bliver kede af det eller savner en forældre.

Målene for børnegruppen er nået ved følgende:

Emotionelt/personligt:

- Børnene er mere i stand til at fortælle om det svære.
- Børnene er mere nuancerede i deres følelsesudmeldinger.
- Børnene tør i hørere grad sige, hvad de mener, kan bedre mærke hvad de gerne vil og kan udtrykke det.
- Børnene er blevet mere opmærksomme på at vælge reaktioner ud fra at en reaktion både kan være at sige noget eller at blive stille. F.eks. hvornår, hvordan man vil sige det og til hvem, og hvorfor det også kan være klogest at tie stille.

Socialt/adfærdsmæssigt:

- Børnene har hjulpet hinanden til at finde udveje.
- Børnene har støttet hinanden ved at stille spørgsmål og give råd.
- Børnene har reageret på hinandens historier med gode råd og f.eks. forargelse.
- I pauserne har børnene leget på kryds og tværs og bevæger sig mellem hinanden.

Børnene har fået nye handlekompetencer gennem arbejdet i børnegruppen og støttet af de redningsplanker, som blev udviklet i projektet med et forebyggende og fremtidsrettet sigte. Det må forventes, at børnene ved "skilsmissefølelser" – savn, være ked af det osv., vil bruge de redskaber, som de har afprøvet og lært om i børnegruppe, samt vende tilbage til mappen med dens indhold af anerkendende og støttende materialer. De venskaber, der er knyttet i børnegruppen, vil ligeledes give børnene nye handlemuligheder.

Det var også projektets formål at undersøge, hvorvidt "Børnegruppen for skilsmissebørn" kan have generel betydning for skilsmissebørn og deres forældre samt for faggrupper, som kan være relevante ledere af børnegrupper for skilsmissebørn.

Da projektets metoder er udviklet på baggrund af gruppeledernes faglige kendskab til børns udvikling og væsentlige modelteorier samt en gennemført refleksiv og skriftlig praksis, vil projektet kunne have betydning for og inspirere andre relevante faggrupper, der ønsker at etablere børnegrupper for skilsmissebørn.

6.2 Diskussion

Under diskussionen belyses forsøgs- og udviklingsprojektet "Børnegruppe for skilsmissebørn" ved at sætte forskellige teoretiske synspunkter og projektets resultater og metoder (praksis) op over for hinanden med det formål at nå frem til eventuel ny viden om, hvad der har haft betydning i børnegruppens virke.

Diskussionen er disponeret omkring følgende perspektiver:

- Det sociokulturelle
 - Børnegruppen som et knudepunkt – hvorfra nye veje kan vælges
 - Gruppeprocesser og relationer
 - Sprogbrug, spørgeteknik og kommunikation
 - Appreciative Inquiry
- Børneperspektiv
 - Barnets livsverden
 - Intersubjektivitet
- Det refleksive
 - Bevidste valg og forforståelser
- Det sundhedsfremmende.

6.2.1 Det sociokulturelle perspektiv

Børnegruppen som et knudepunkt – hvorfra nye veje kan vælges?

Børnegruppen med 6 børn og 2 voksne blev et nyt knudepunkt – en del af børnenes sociokulturelle landskab, hvor de fik nye veje at gå. Børnegruppens motto blev: "Vi finder udveje".

Projektet satte børnene i stand til at vælge en ny livsverden – nye livsbaner, der gav mening efter opbruddet i familien.

Forudsætningen for, at børnegruppen kunne blive dette knudepunkt, var at gruppelederne kendte børnenes baggrunde og situationer, forstod deres positioner og lod dem tilegne sig forskellige kompetencer gennem det nære samspil i gruppen.

Gruppelederne fik indblik i børnenes livsverdner særligt ved informationsmødet med forældrene, og løbende, når børnene fortalte om deres liv, problemer, udfordringer osv.

Gruppeprocesser og relationer

Gruppeprocesser

Gruppeprocessen bygger på den menneskelige erfaring, at "En delt smerte er en halv smerte" (Isachsen, 2003) – i en gruppesammenhæng deles smerte igen og igen, og med mange andre, og derved overvindes tab og sorg.

I grupper vil der være mulighed for at arbejde med mellem-menneskelige relationer og interaktioner. I gruppeprocessen vil interaktioner mellem deltagerne føre til opdagelsen af fællesskab og dermed til en vis grad af gensidig identificering (Heap, 2003).

Der blev i børnegruppen skabt de gruppebånd eller den "vi-følelse", som var kilde til børnenes evne til at give hinanden støtte, til at lette genkendelse af såvel skjulte følelser som styrke til at afhjælpe følelsen af anderledeshed/at være en minoritet gennem almengørelse, og endeligt til at muliggøre en mere vellykket selvpræsentation af behov og følelser gennem den kollektive styrke.

Et barn sagde:

- *"Det er godt at få råd fra de andre børn, så ved man nogenlunde, hvad man skal gøre – de ved måske lidt mere. Og de ved, hvad det handler om".*

Børnene opnåede øget selvværd og en positiv selvfølelse – en opfattelse af, at "jeg er ok".

Samtidig var børnene i den alder (10-12 år), hvor venner og omverdenen får betydning for barnets følelse af eget-værd, egen betydning og selvværd (Blos, Schultz Larsen, 1997).

Gruppeteknikken er et middel til at mobilisere menneskers evne til at hjælpe sig selv, samtidig med at de hjælper andre. "At være i samme båd" giver trøst og hjælp. Et problem bliver meget mere overskueligt, når det er diskuteret med andre. En krise virker mindre truende og nemmere at overvinde, når den deles med andre. Tab og sorg, der næsten ikke er til at bære alene, kan der åbnes op for, der fås mod til at opleve og begynde at overvinde, når man oplever andres kærlighed, medfølelse og styrke (Heap, 2003).

Projektet viste, at gruppeteknikken skabe en stemning af: "Vi er en flok – vi har power og vi har noget til fælles, vi finder udveje", og der viste sig langt flere muligheder for input på baggrund af børnenes forskellige erfaringer.

I børnegruppen er der gjort brug af andre hjælpemidler end det rent sproglige. Der handles og "gøres". Pointen er at sætte handlinger i gang, der på en velegnet måde tjener til gruppens målsætning. Samtidig er det for mange børn lettere at deltage i aktiviteter end i en samtale. Aktiviteterne har været

relevante, konkrete, visuelle, symbolske og hensigtsmæssige, og baseret på gruppeledernes bedst mulige forståelse for børnenes behov.

Aktiviteterne har stimuleret til kontakt og interaktion, til at give udtryk for og konfrontere problemer, fremme social læring, styrke selvagtelsen gennem forbedret kompetence og livskvalitet samt har forberedt børnene på fremtidige forandringer og kriser.

Gruppelederne var konstant åbne over for muligheden af at anvende aktiviteter, både i forbindelse med planlægning og som svar på spontant opståede behov under gruppeprocessen. Aktiviteter og det sproglige skal kombineres. Gruppelederne har således reflekteret over børnenes behov og udvikling, og været bevidste om valg af de aktiviteter og samtaler, som bedst muligt kunne indfri de mål, som børnene havde for deltagelse i børnegruppen. Tilrettelæggelse har krævet overblik, struktur, lydhørhed og alligevel fleksibilitet i forhold til at kunne ændre planen for børnegruppens forløb, såfremt børnene havde brug for dette.

Der er i gruppen sket en proces, som kan kaldes "ledet samspil" (Hundeide, 2001). Det er en proces, hvor der har været fokuseret på konkrete opgaver/udfordringer fra børnenes hverdag f.eks. at få givet udtryk for egne behov i hjemmet, og hvor aktiviteter og samtaler er foregået indirekte med fokus på opgavens mål. Barnet har haft mulighed for først at deltage i periferien som observatør, men senere bliver det gradvist trukket mere og mere ind, indtil barnet behersker aktiviteten f.eks. et rollespil og samtalen f.eks. at give udtryk for en svær "skilsmisefølelse". Støtten kan også betegnes som gradueret støtte, fordi støtten både har været tilpasset barnets færdighedsniveau og opgavens/udfordringens sværhedsgrad. I processen er barnets initiativ, forståelse og autonomi blevet støttet. Barnet har omformet opgaven til sin egen forståelsesform, så resultatet er blevet en bearbejdet og personliggjort forståelse.

Et barn sagde:

"Jeg har fået sagt det jeg ville - lige bortset fra det med min mors kæreste, men jeg fik det sagt til sidst. Det var rigtigt godt, og det lettede. Og jeg fik en snak med mor bagefter".

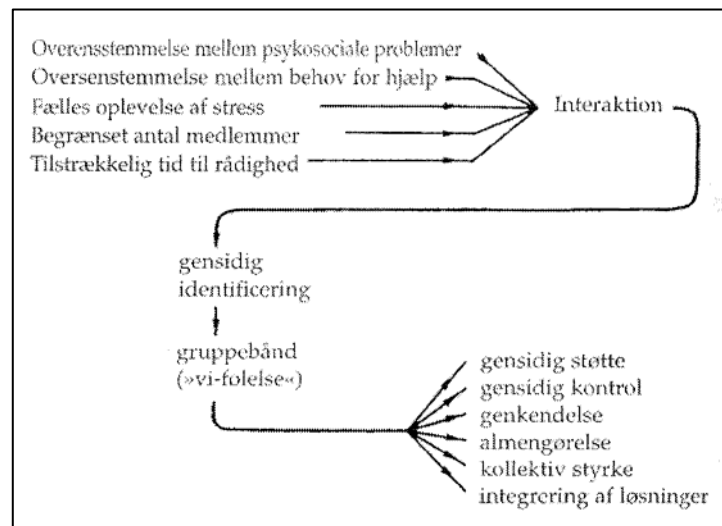
Gruppeprocessen har været et reflekterende team, hvor alle på skift har indtaget en reflekterende observatørposition og en aktiv rolle. Gruppelederne (coachen) har på skift talt med de enkelte børn, imens de øvrige har været i observatørposition, hvor deres opgave har været, at reflektere over det, de andre sagde og koble det på egne tanker og ideer. Fordelen ved denne form er, at det giver alle mulighed for at tage aktivt del i dialogen og samtidig være i observatørposition.

Det at finde og justere den hårfine balance mellem "brug af sig selv" og "brug af gruppeprocessen" har været en kontinuerlig aktuel opgave for

gruppelederne (Heap, 2003). F.eks. omkring det 4. gruppemøde, hvor børnene/gruppen selv tog over, og hvor gruppelederne lod dette ske.

Gruppeprocessen kan illustreres ved følgende model (Heap, 2003):

Relationer

Børn er allerede fra fødslen aktive deltagere i udformning af deres relationer (Hundeide, 2003).

Når gruppelederne har udvist ægte indlevelse i barnets verden, vil de være rollemodeller for at indgå i betydningsfulde relationer.

Brugen af gruppeprocesser forudsætter, at der foregår interaktion, og at der udvikler sig personlige forhold mellem børnene. Dette er sket, da børnene har følt et behov for samspil i gruppen, har været engagerede i hinanden og har haft en opfattelse af, at deltagelse i gruppen på en eller anden måde ville give dem en gevinst. Det er et spørgsmål om hensigtsmæssig gruppesammensætning, afdækning af gensidige mål og forventning, om børnenes motivation og om gruppeledernes forståelse for børnenes behov.

Et barn sagde:

"Dem i børnegruppen ved meget mere end de andre børn om mig".

Sprogbrug, spørgeteknik og kommunikation

"Den måde, du definerer et barn på, kan i sin konsekvens blive til virkelighed"¹⁴.

¹⁴ Hundeide; 2004: En omskrivning af Thomas-postulatet, hvor "barn" er erstattet af "situation".

Gruppelederne har haft særligt opmærksomhed på sprogbrugen i børnegruppen og anvendt en spørgeteknik, der får nuancerne frem og giver mulighed for nye forståelser og handlemåder.

Gruppelederne har bevidst arbejdet med "tilpas forstyrrende spørgsmål" for at udfordre børnenes fastlåste tanker og handlinger. F.eks. "de gode spørgsmål" som gruppelederne udviklede. De tilpas usædvanlige spørgsmål og sprogspil – f.eks. "vi finder på udveje", har bidraget til at øge gruppeledernes og børnenes sensitivitet over for hinanden.

"Language underpins the forms of action that it is possible for us to take."
(Burr, 2003).

Gruppelederne har haft bevidsthed om, at bruge sproget til at give børnene en ny forståelse af deres situation, en ny positiv selvfølelse som skilsmissebørn – f.eks. ved hjælp af forældrenes "guld-ord", og gruppelederne har gennem sproget iscenesat nye måder at tackle verden på for børnene, så de har kunnet finde og se flere livsbaner ud fra knudepunktet.

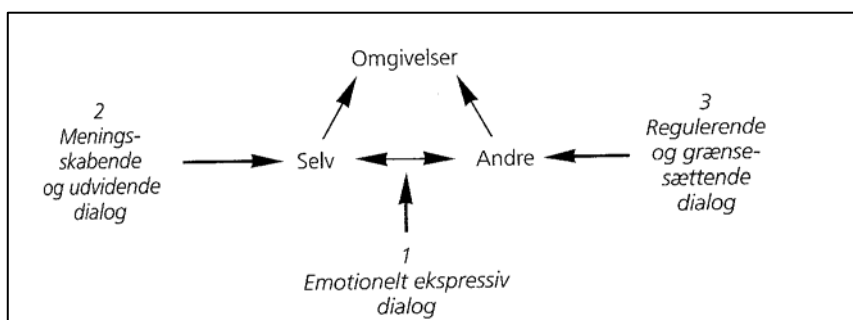
"Idet jeg udtaler mig, bliver jeg den, jeg er". De ord og meninger, som en person hører og taler, bliver en del af personens tilstand. (Andersen, T. 2004).

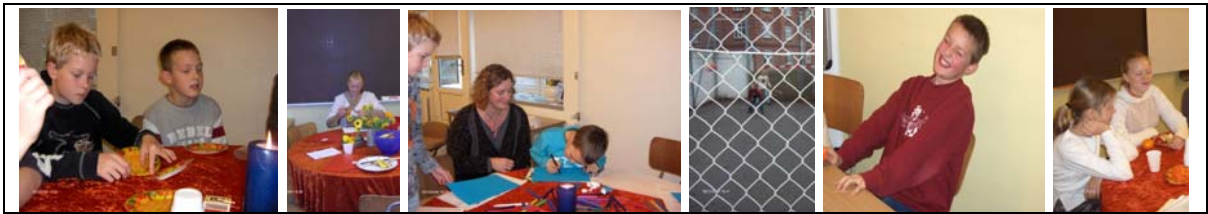
Gruppelederne har set og lyttet til børnenes initiativer og udspil og har reageret ved sensitivt at tilpasse sig det, som barnet prøver at udtrykke. Metoden har været at spørge ind og støtte barnet, når der blev talt om de svære følelser, generaliseret og få kommentarer fra de andre i gruppen. Barnet får mulighed for at reflektere over, hvad de andre børn siger, og får lejlighed til at koble dette sammen i egne følelser.

Gruppelederne har givet børnene tid og anledning til, på deres egen måde, at udtrykke, forstå og bearbejde det indtrufne, og dermed går mestringen bedre (Haaland, 2003).

Tavshed har været en metode til at give børnene tid og ro til tænke, mærke efter og dernæst udtrykke sig.

Kommunikationen i børnegruppen kan vises ved følgende model (Hundeide, 2003):

- I den emotionelle ekspressive dialog ligger hovedvægten på gensidig emotionel og ekspressiv udvikling, hvor gruppelederne imiterer eller fornemmer børnenes stemningsleje og initiativer, og reagerer bekræftende og med positive følelsesudtryk.
- I den meningsskabende og udvidende dialog lægger gruppelederne mening i, fortæller om, udvider og forklarer barnets oplevelser/følelser.
- Den regulerende og grænsesættende dialog handler om at understøtte barnets forsøg på at mestre både omverdenen og sig selv. Det sker ved at gruppelederne vejleder barnet i en gradvis udfoldelse af dets initiativer og i at forudse konsekvenserne af dets handlinger, samtidig med at de sætter grænser for de handlinger, der ikke er socialt acceptable eller personligt hensigtsmæssige for barnet.

Kommunikation forudsætter etablering af refleksionernes domæne (Haslebo, 2004), hvor kommunikationen i børnegruppen har baseret sig på en antagelse om mangfoldighed, mangetydighed og ligestilling.

Appreciative Inquiry

Ved at værdsætte og udforske børnenes positive erfaringer, og ved f.eks. i fantasirejsen at lade dem drømme om, hvordan man kan gøre det, man er god til, endnu bedre, åbnes op for en positiv udvikling, konstruktive handlinger og en positiv fremtid. Særligt i rollespillene har børnene fået mulighed for at omsætte deres ønsker, behov og uudtalte tanker til handlinger. Hvad de har brug for. Appreciative Inquiry som tilgang vil skabe motivation, udvikling og læring, og dermed positive, selvforstærkende handlemønstre (Barrett, 1995).

Børnegruppens metoder er udviklet på baggrund af ”den anerkendende udforskning” (Haslebo, 2004), hvor der sker:

- Værdsættelse af det bedste af det, som findes
- Skabelse af konkrete forestillinger om det, der kunne findes
- Dialog om, hvordan vi ønsker, at det skal være
- Fornyelse.

I projektet er dette sket ved rollespil, fantasirejse, sprogspil, guldkort m.v. Fornylelsen har bestået i – som et af børnene udtrykker det:

”Det er rigtigt godt for en, at man kommer af med mange problemer, man får tillid til en selv og hinanden. Det er helt vildt godt. Jeg har fået det bedre helt klart. Man får det bedre med sine følelser og vilje. Og får det sagt. Der er mange der er – skilsmissebørn, og jeg synes, de skal komme i en børnegruppe – der lærer du at sige det ud”.

6.2.2 Børneperspektivet

Barnets livsverden

Børnenes synspunkter er i projektet blevet respekteret, og de har fået en usædvanlig mulighed for i børnegruppens rammer, at udtrykke deres egne meninger, tanker og følelser.

Børn har altid stor omsorg og omtanke for forældrene. Børn afstemmer sig empatisk efter forældrene (Haaland, 2003). Børn kan derfor udtrykke sig mere i retning af det, de tror, den voksne vil høre, end i overensstemmelse med det, der ville være i deres egen interesse. I børnegruppe har børnene mødt "neutrale" voksne og har derfor kunnet have fokus på deres egne interesser.

Gruppelederne er gået ud fra, at et barns svar og handlinger i en situation i børnegruppen har været en troværdig forlængelse af, hvordan barnet har opfattet eller fortolket situationen. Denne afdækning, af hvordan barnet har opfattet situationen, har været et afgørende metodisk middel til at forstå barnet.

Gruppelederne har arbejdet på at sikre, at de har forstået barnets oplevelser og position korrekt. Gruppelederne har søgt at forstå barnets oplevelse og position på samme måde som barnet selv forstår denne, således at gruppelederne ikke - ud fra deres forforståelse - har tillagt barnet synspunkter og opfattelser, det ikke har.

Mennesker handler ud fra "kontraktmæssig kongruens" (Hundeide, 1981), dvs. mennesker i en given situation socialt tilpasser sig det, der opleves som "passende" og relevant for det sociale samspil mellem mennesker.

Børnene har i børnegruppen fået nye handlekompetencer, der i højere grad sætter dem i stand til på deres egne præmisser, at indgå i de familiære relationer, og derved på en for dem mere betydningsfuld "kontraktmæssig kongruens".

Det er også denne evne til at konstruere en sammenhæng og regulere handlinger (coping = evne til at klare sig gennem krise), der gør at barnet "ved egen kraft" kan håndtere forskellige situationer. Barnet konstruerer sin egen måde at forstå sig selv og sin omverden på, og indtager forskellige positioner i livet, forskellige livsbaner og drager nytte af de sociale konstruktioner, som barnet er en del af - dvs. familien, skolen, fritidsaktiviteter, andre familiemedlemmer, naboer, socialarbejdere osv. - og for en periode børnegruppen.

Gruppelederne har lyttet til børnene, indregnet deres kontekster, tolket dem på en fair måde og givet dem mulighed for at placere sig som deltagere i konstruktionen (børnegruppen).

Intersubjektivitet

For at der kan skabes et intersubjektivt rum mellem gruppelederne og børnene, har gruppelederne sikret, at børnene har kunnet forstå aktiviteter og samtaler i børnegruppen i forhold til formålet med børnegruppen. Der har været overensstemmelse mellem gruppeledernes mål og forventninger, og børnenes opfattelse af, hvad der er formålet og meningen med børnegruppen. Der har været overensstemmelse mellem børnenes, forældrenes og gruppeledernes mål for børnenes deltagelse i gruppen.

I et intersubjektivt rum skal der gælde en række spilleregler (Haslebo, 2004), som er praktiseret i børnegruppen:

- Respekt for forskelle
- Villighed til at bidrage med egne oplevelser
- Nysgerrighed efter at sætte sig i andres sted
- Frihed for personbedømmelse
- Tavshedspligt m.h.t. andres udsagn.

6.2.3 Det reflektive

Gruppelederne har kontinuerligt under gruppemøderne spurgt sig selv: Hvad betyder gruppen for det enkelte barn – og barnet for gruppen? Hvad giver barnet gruppen og hvad giver gruppen barnet? Lytter gruppen til barnet og lytter barnet til gruppen? Registrerer gruppen som helhed, hvad jeg som gruppeleder siger lige nu til barnet, og hvad det kan betyde for børnene? Er der nogen måde, hvorpå jeg som gruppeleder kan bidrage til at formidle hjælp, styrke, ressourcer, idéer osv.?

Den hermeneutiske cirkel har stået centralt for refleksionen. Gennem den hermeneutiske cirkel har det været muligt for gruppelederne, at forstå hvilken betydning og mening en given aktivitet eller samtale har haft for børnene. Det er sket som en kontinuerlig reflektiv proces frem og tilbage mellem delene (barnet) og helheden (gruppen). I processen er forforståelse, handlemønstre og vaner blevet revideret, når noget nyt er sket i mødet mellem børnene i gruppen. Den nye forståelse har virket tilbage på forforståelsen, og har nuanceret eller udvidet eller forandret denne. Processen er også brugt til at veksle mellem barnets udsagn om følelser og det generelle plan.

Når man forstår de enkelte børns mening og opfattelse af at være i børnegruppen, vil man kunne udlede noget om, hvad der har betydning i en børnegruppe.

Gruppelederne har praktiseret refleksion både som en metode til faglig kvalitetssikring og udvikling samt for at fremme børnenes evne til at udtrykke følelser og behov. Man kan sige at gruppelederne har været "refleksive i praksis" og været rollemønstre. Gruppelederne har åbent drøftet deres overvejelser omkring aktiviteter i gruppen, og de har animeret børnene til at være refleksive bl.a. ved hjælp af en række "gode spørgsmål".

Gennem en reflektiv praksis:

- Bliver gruppelederne og børnene bevidste om virkningerne af deres sprogbrug og handlinger
- Skabes der flere perspektiver på børnenes historier og gruppeledernes faglighed
- Får gruppelederne og børnene et større repertoire af måder at positionere sig på i forhold til hinanden og andre
- Bliver gruppelederne og børnene bedre i stand til at se deres egne andel i de igangværende interaktionsmønstre i gruppen, og for børnenes vedkommende i deres hjem.

Gruppelederne har gennem den refleksive praksis kunnet lægge forforståelser til side, og har i deres metodevalg taget udgangspunkt i børnenes mål med deltagelse i gruppen, og børnenes løbende udvikling.

6.2.4 Det sundhedsfremmende

Gruppelederne har oversat og formidlet ny forståelse for børnene omkring skilsmisens følelser og følger ved at gøre børnenes situation begribelig, håndterlig og meningsfuld for dem.

Projektet har på et forholdsvis tidligt tidspunkt grebet ind, og det kan derfor forventes, at der er sket forebyggelse af alvorlige problemer senere i børnenes liv.

Det sundhedsfremmende og forebyggende perspektiv blev der særligt taget hånd om ved det 7. og 8. børnegruppemøde, hvor der blev arbejdet med redningsplanker.

Den anerkendende udforsknings modsætning er ”problemløsning ud fra mangeltænkning”. Gruppelederne fandt, at den anerkendende udforskning var en del af deres sygeplejefaglige baggrund og kan være med til at udfordre børnesynet hos social- og sundhedsarbejdere samt metodetilgangen, da f.eks. Appreciative Inquiry gør op med teorier, der er orienteret imod at løse problemer ved at rette fejl.

At børnegruppen for skilsmissebørn ligger i sundhedsplejens regi betyder, at børnenes problemer i forbindelse med skilsmisse opfattes som sunde og normale. Der sker ikke en unødigt problematisering.

Sundhedsplejerskerne har til huse på skolerne, hvorfor de er kendte af børnene og lette at kontakte.

Samtidig vil sundhedsplejerskerne fortsat kunne følge børnene ved sundhedssamtalerne, og der skabes kontinuitet i indsatsen.

6.2.5 Har projektet skabt ny viden?

Projektet har haft børnenes perspektiv, og har givet et indblik i og en forståelse for, hvordan børn oplever en skilsmisse, og de problemer, de har i

forbindelse med at udtrykke deres tanker, følelser og behov, og finde deres egen meningsfulde livsverden i den nye situation.

Projektet har vist, hvorledes især sociokulturelle teorier kan omsættes i praksis ud fra et børneperspektiv samt, hvorledes børnene på deres udviklingstrin forstår at udnytte gruppeprocesser omkring fælles problematikker, "lege med sproget" og profitere af en anerkendende udforskning.

Projektet har været et eksempel på, hvordan metodeudvikling ved sygeplejefaglighed, supervision, systematik, skriftlighed, refleksion og engagement kan ske i et forsøgs- og udviklingsprojekt.

6.3 Sammenfatning

Det er tankevækkende at i alt 75.152 eller 6,7 pct. af børn i alderen 0-16 år pr. 1. januar 2003 oplevede brud i familien i løbet af 2003, samtidig med at der meget få steder i Danmark eksisterer børnegrupper for skilsmissebørn. Projekt: "Børnegruppe for skilsmissebørn" har vist, at børnene har behov for børnegrupper, hvor de kan bearbejde skilsmisens følelser og følger.

Projekt: Børnegruppe for skilsmissebørn har været et projekt på børnenes præmisser. Børnenes problemer, tanker, følelser og handlemuligheder har været i fokus. Børnene er direkte blevet adspurgt i evalueringen, om og hvilken betydning børnegruppen har haft.

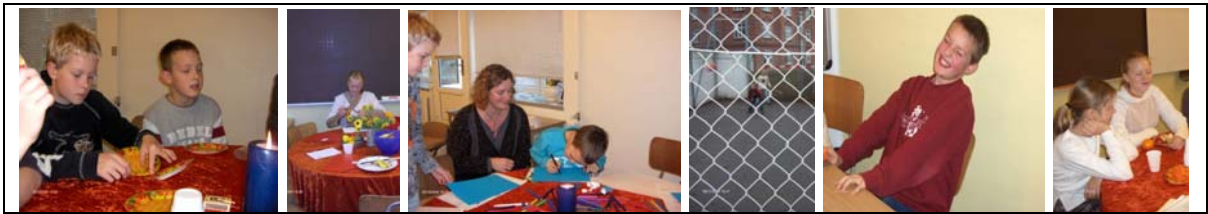
Det er evaluators overbevisning, at børnene gennem børnegruppens virke, har fået redskaber til at bevæge sig ud i verden på ny.

Det er evaluators håb, at - som også et af børnene siger:
"Man skal lave børnegrupper i andre byer".

Projekt: Børnegruppe for skilsmissebørn som praktiseret i Randers Kommune ved sundhedsplejerskerne Linda Rolsted og Hanne Morgenfrue har været et væsentligt udviklingsarbejde omkring, hvad der kan være med til at skabe tryghed, stabilitet og kontinuitet i et barns liv, funderet på høj faglig viden og et dybt personligt engagement.

Gruppelederne har haft en høj faglige viden omkring børns udvikling og livsverdner, haft personlige kompetencer som ærlighed, ægthed og har kunnet være betydningsfulde voksne samt har haft adgang til supervision ved højt kvalificerede fagpersoner.

Projektets resultater har vist, at den efterfølgende risiko for en række alvorlige begivenheder og livsvilkår for børn, der oplever familiens opløsning, kan forventes at være blevet begrænset.

Centralt står børns evne til at tilpasse sig – på baggrund af sociale, personlige, kulturelle og historiske processer, og det stiller spørgsmål som, hvad skaber trykthed, stabilitet og kontinuitet i et barns liv? Hvad er essensen af et godt barneliv – kan det kun være far og mors kærlighed under samme tag? Og hvilke indsatser skal sundheds- og socialarbejdere, konsulenter og fagpersoner iværksætte? Og på hvilke niveauer og indenfor hvilke institutioner?

Børn ønsker at være børn uafhængige af familiestrukturen. Det er muligt at lade børn leve i frihed, at skabe historier om deres liv, at værdsætte dem for deres indsats, at give dem livsmot og en tryk selvfølelse, uafhængigt af, om deres biologiske mor og far bor sammen (Haaland, 2003).

Børnegruppen har vist sig, at være et overordentligt godt bud på en nødvendig indsats.

Projektet har vist, at børnene har behov for børnegruppen og udvikler sig, men spørgsmålet er om 8 børnegruppemøder er tilstrækkeligt. Gruppelederne fandt, at alle børnene kunne have brug for et længere forløb i børnegruppen. Dog ønskede kun 2 af børnene flere børnegruppemøder. Et barn ønskede at børnegruppen blev etableret igen i teenagealderen.

Og er en gruppe for børnene nok? Hvad med forældrene? Forældrene efterlyser fælles tilbud til dem og deres børn samt viden om værktøjer til problemløsning. Såvel børnene som gruppelederne har erfaret, at forældrene kan være en barriere for børnegruppens betydning, og ikke altid reagerer, når børnene forsøger at få tingene sagt.

Et barn sagde: "Jeg har lært at snakke med mine forældre. Men nogle gange har de ikke tid, hvis de er stressede. Når jeg har taget mig sammen til at sige det, så er det irriterende, og så bliver jeg ked af det. Så må jeg prøve igen, men det er svært".

Børnene har brug for det frirum børnegruppen er, men det bør overvejes, hvilke indsatser i forhold til forældrene, der skal iværksættes for at styrke børnegruppens betydning.

Det, der kan bære ethvert menneske igennem kriser – barn, unge, voksen eller gammel, er at blive mødt af ægte og autentiske medmennesker, der vil og kan rumme det andet menneske. Ethvert menneske ønsker at hjælpe andre og føle, at der er brug for det. Som et barn sagde: "*Det er rart at hjælpe andre*". Ethvert menneske har brug for anerkendelse – at blive positivt hørt, forstået og respekteret, således at egne behov og følelser kan blive udtrykt, og så det bliver muligt at indgå i gensidigt givende og ligeværdige fællesskaber.

Bilagliste

1. Faglige baggrunde.
2. Invitation til forældrene.
3. Midtvejsbrev.
4. Invitation til afslutningsmøde.
5. Avisartikel.

Litteraturliste

Andersen, T. (2004). *Reflekterende Processer*. Virum: Dansk Psykologisk Forlag.

Antonovsky, A. (1997). *Salutogenese*. Dgvt-Verlag.

Bateson, G. (1972). *Steps towards an ecology of mind*. Paladin Books.

Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London: Routledge.

Busck, A. (1984). *Børns oplevelse af skilsmisse*. København: Teknisk Forlag.

Busck, A. (1984). *Skilsmisse og børn*. København: Nyt Nordisk Forlag.

Christensen, S og Kreiner, K. (1999). *Projektledelse i løst koblede systemer*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Gilje, N og Grimen, H. (2002). *Samfundsvidenskabernes forudsætninger*. København: Hans Reitzels Forlag.

Halse, J. (1998). *Børnenes skilsmisse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Haslebo, G. (2004). *Relationer i organisationer*. Virum: Dansk Psykologisk Forlag.

Heap, K. (2003). *Gruppemetode indenfor social- og sundhedsområdet*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hornstrup, C., Loehr-Petersen, J., Madsen, S., Vinther Jensen, A., og Berg, M. *Reflekterende teams - kontekstbestemt anvendelse af forskellige former for hjælpeteams*. Tilgængelig på Internettet:
http://www.macmannberg.dk/Files/Filer/artikel_reflek_teams.pdf

Hundeide, K. (2004). *Børns livsverden og sociokulturelle rammer*. København: Akademisk Forlag.

Isachsen, K. (2003). *Lad følelser få sprog*. Frederiksberg: Unitas.

Jørgensen Schultz, P og Kampmann, J. (2000). *Børn som informanter*. København: Børnerådet.

Karpatschhof, B. (2002). Når sorgens fugle flyver bort. *Egmont Fondens Årsskrift 2002*.

Kvale, S. (2004). *Interview*. København: Hans Reitzels Forlag.

Larsen Schultz, O. (1997). *Barndom og ungdom*. Århus: Forlaget Systime A/S.

Launsø, L & Rieper, O. (2000). *Forskning om og med mennesker*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Leth, I. (1987). *Skilles, hvad med børnene*. København: Dansk Aschehoug Forlag.

Maturana & Varela (1987). *The Tree of Knowledge*. USA.

Nutbaum, D. (1986). *Health Promotion Glossary* in International Journal of Health Promotion, vol. 1, p. 113-127.

Nielsen, L. (2000). *Skilsmisens børn*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.

Rienecker, L og Stray Jørgensen, P. (1999). *Opgaveskrivning op videregående uddannelse – en læreRbog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 1999.

Søholm Molly, T. (2003). Appreciative Inquiry - en grundtænkning og en metodisk tilgang til problemløsning og forandring. Tilgængelig på Internettet: <http://www.attractor.dk/artikler/AppreciativeInquiry.pdf>

Warhus, L. En smagsprøve på social konstruktionisme og illustration af anvendelse i praksis. Warhuus, L., Egelund, M. & Trillingsgaard. (in press) Systemorienteret terapi. I E. Hougaard, B. Diderichsen og T. Nielsen (red), *Psykoterapeutisk Hovedtraditioner*. København: Dansk Psykologisk Forlag.